

Jądra o wysokich energiach wzbudzenia

1. Utworzenie i rozpad jądra złożonego

a) model statystyczny

2. Gigantyczny rezonans dipolowy (GDR)

a) w jądrach w stanie podstawowym

b) w jądrach w stanie wzbudzonym

3. Czego można się dowiedzieć o jądrach badając GDR

4. Metodyka eksperymentów i wyniki

Utworzenie i rozpad jądra złożonego

1. Jeśli jądro C^* żyje dostatecznie długo - osiągnany jest stan równowagi termodynamicznej- jądro złożone

2. utworzenie i rozpad jądra złożonego są od siebie niezależne

$$\sigma[X(a,b)Y] = \sigma_C(a) P_C(b) - \text{hipoteza niezależności Bohra}$$

3. parametry charakteryzujące jądro złożone

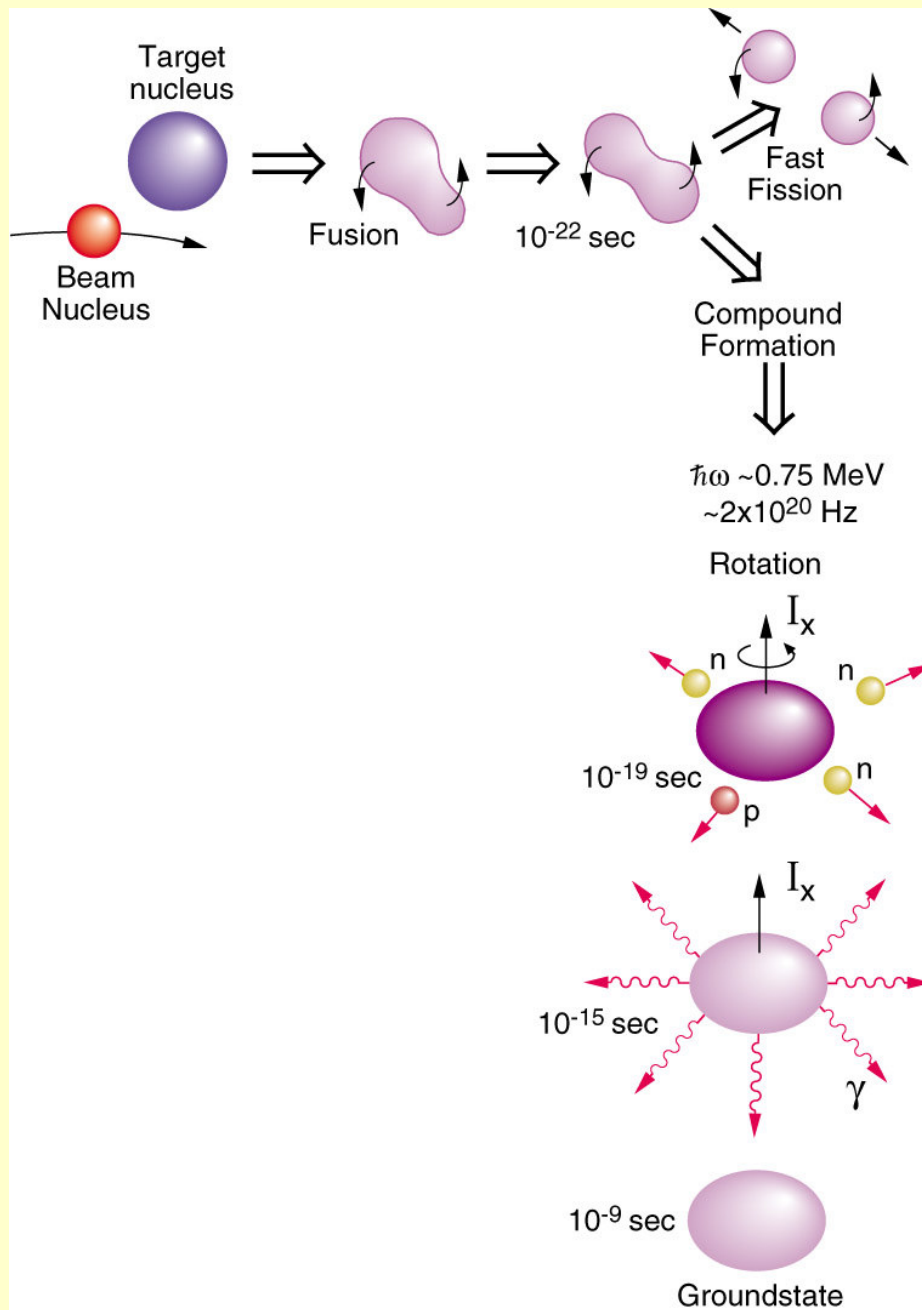
energia wzbudzenia $E^* = E_{CM}^a + Q_{fus}$

$$E_{CM}^a = E_{Lab}^a M_X / (M_X + M_a)$$

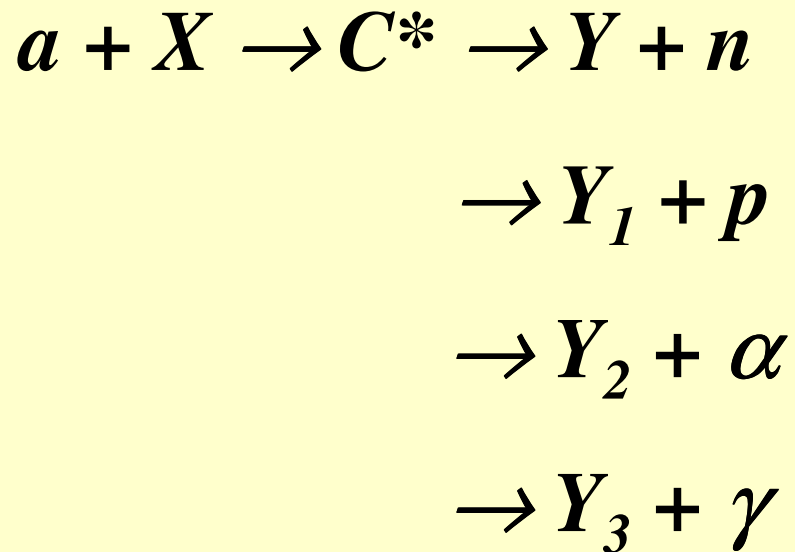
$$Q_{fus} = (M_X + M_a)c^2 - M_C c^2 = S_a(C)$$

moment pędu (spin) $\bar{I} = \bar{I}_X + \bar{l}_a + \bar{S}_a$

Utworzenie i rozpad jądra złożonego

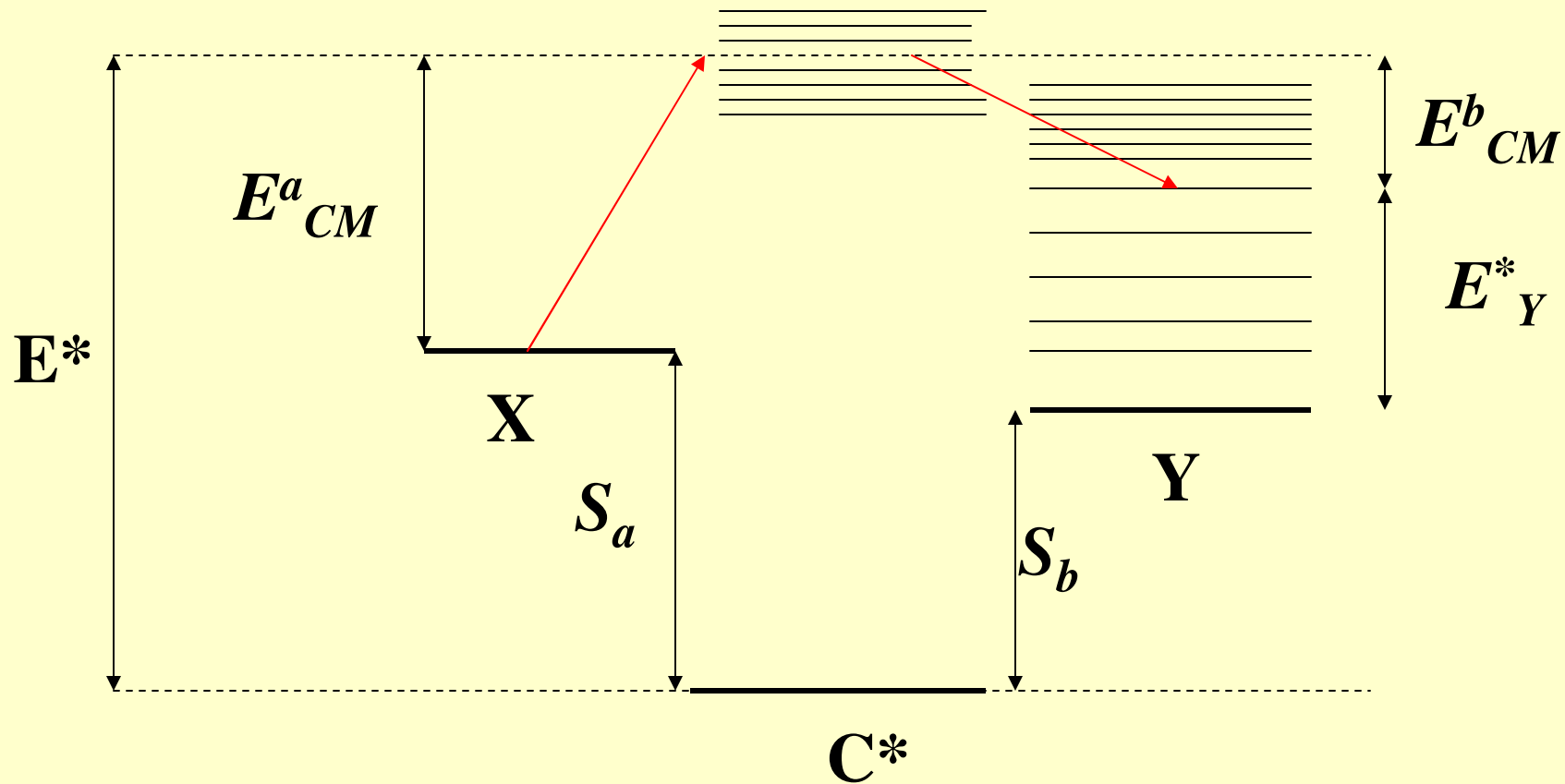

Rozpad jądra złożonego

Czas trwania jądra złożonego ($\sim 10^{-16}$ s) na tyle długi, że zapomina ono jak zostało utworzone i rozpada się zgodnie z dostępną energią i momentem pędu

**Rozpad z emisją kwantu γ
jest 1000 razy mniej prawdopodobny !**

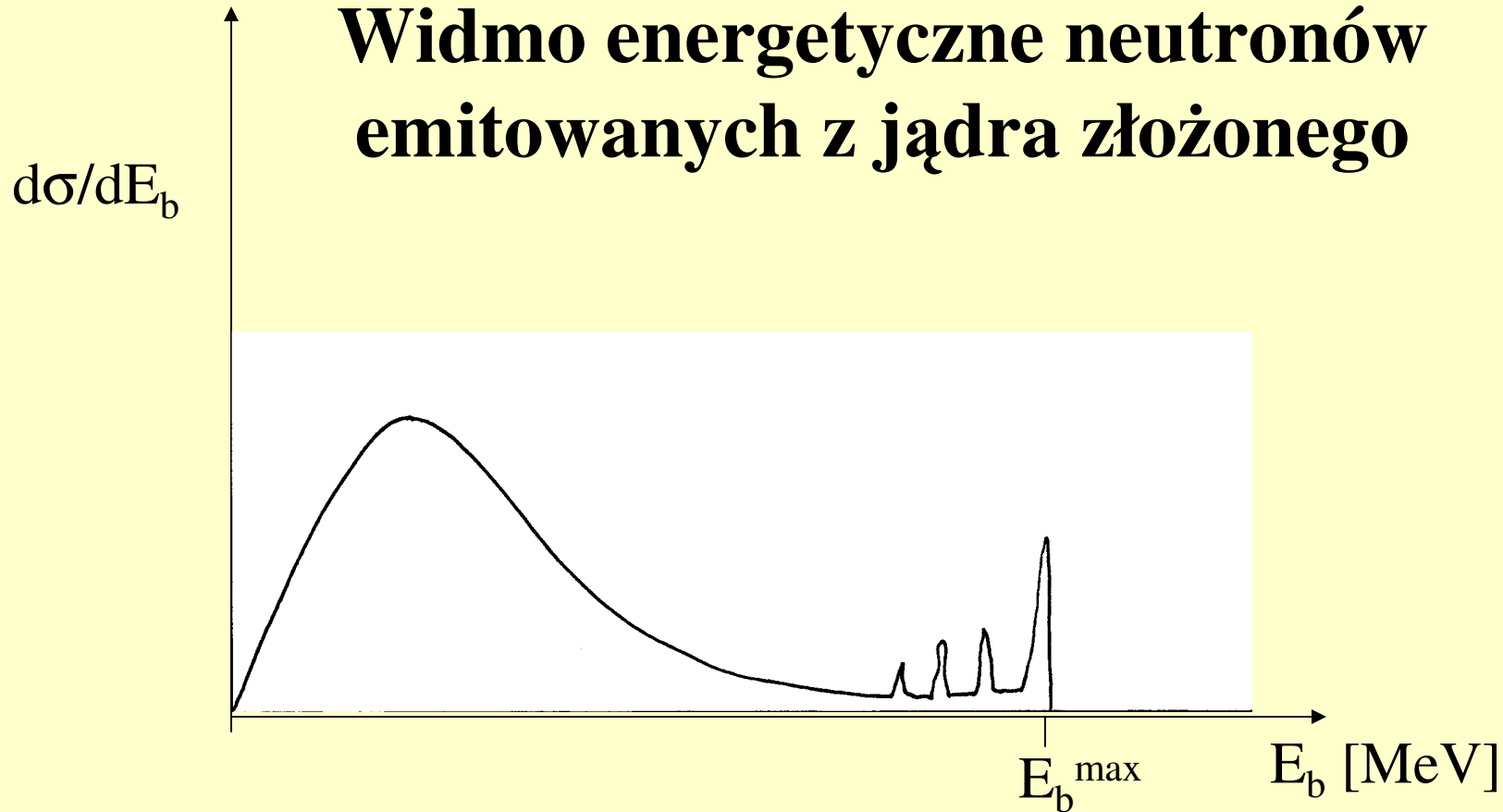

Maksymalna energia cząstki b: $E^{b \max}_{CM} = E^a_{CM} + S_a(C) - S_b(C)$

Energia cząstki b: $E^b_{CM} = E^{b \max}_{CM} - E^*_Y$

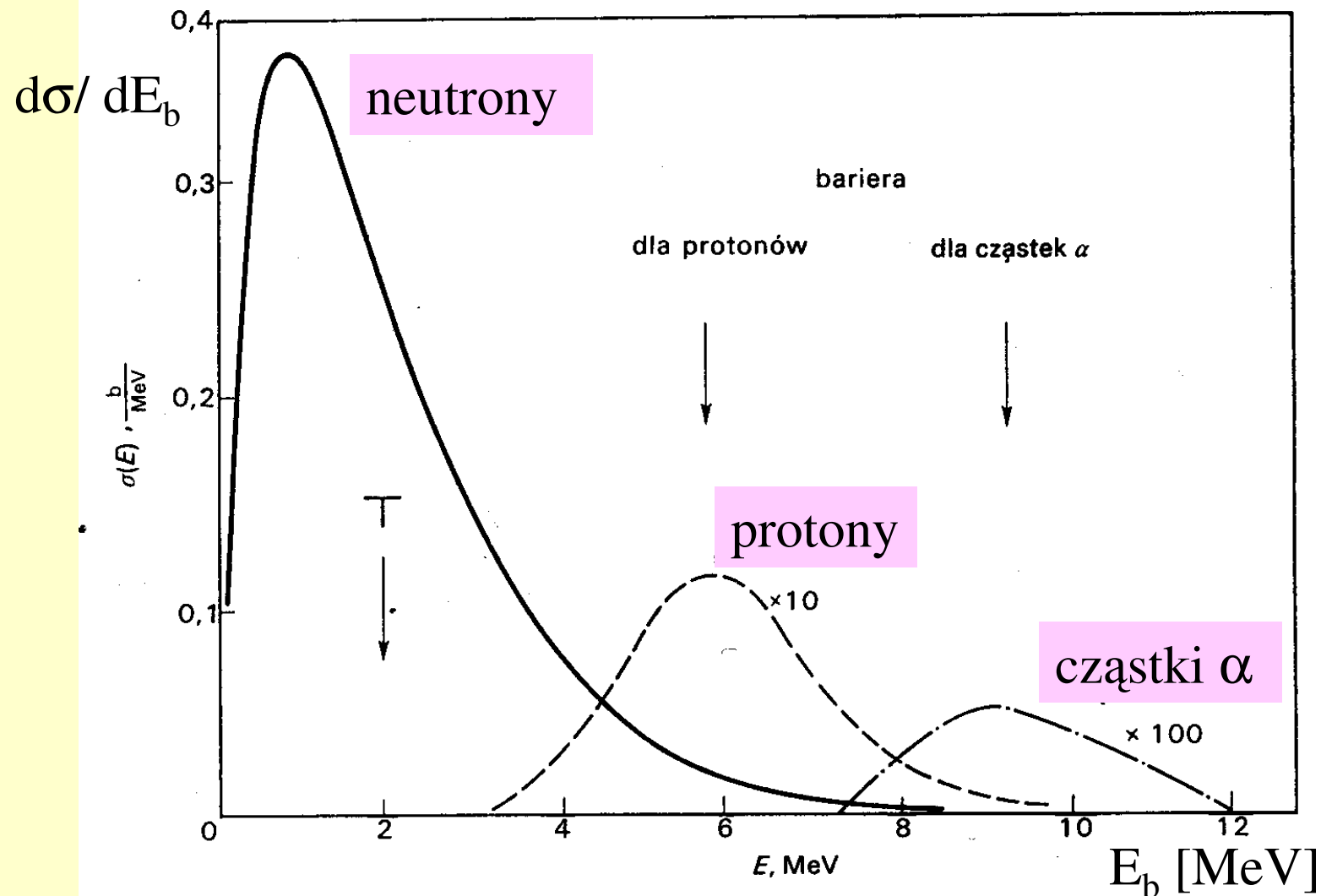
Ciepło reakcji $X(a,b)Y$ $Q = S_a(C) - S_b(C)$

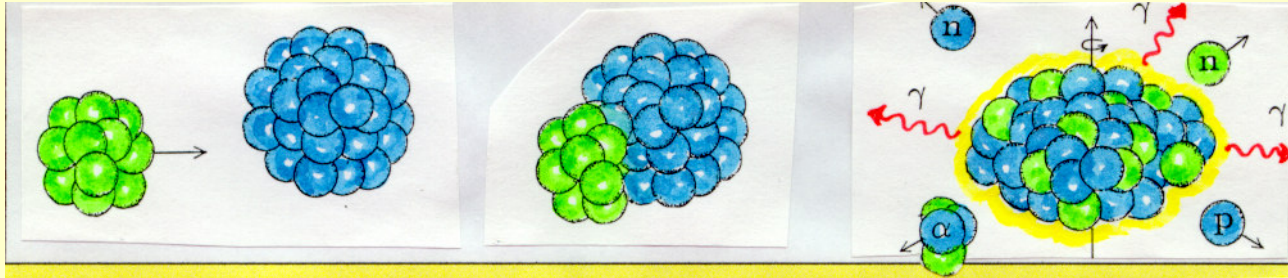
Widmo energetyczne neutronów emitowanych z jądra złożonego

- a) przejście do stanu podstawowego Y
- b) przejście do dyskretnych stanów wzbudzonych
- c) przejście do stanów w obszarze zachodzących na siebie poziomów jądra Y

Widmo energetyczne emitowanych cząstek

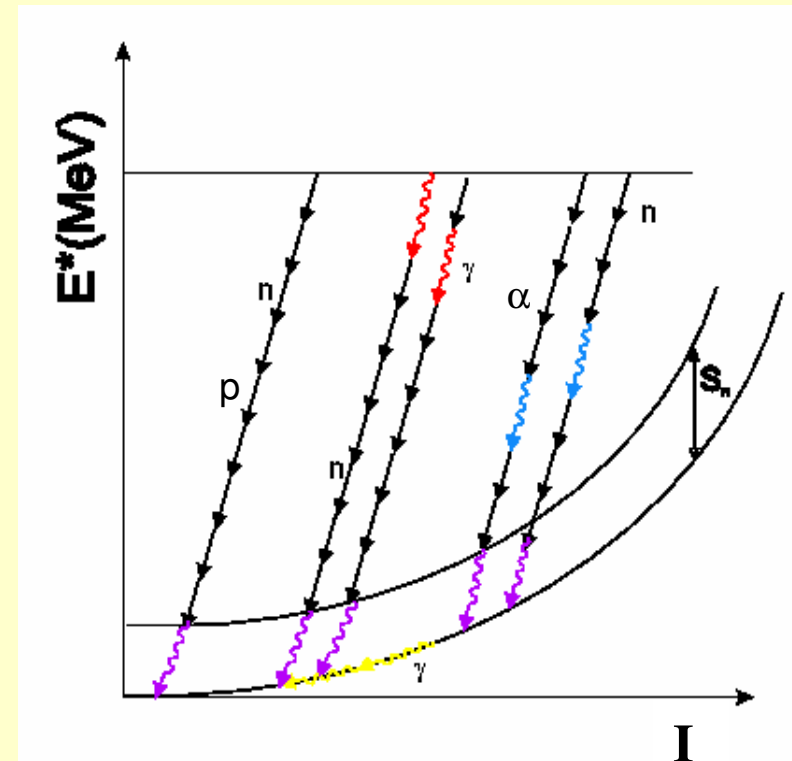

Reakcja fuzji ciężkich jonów

Wytwarzanie jąder w stanach wzbudzonych o wysokiej energii wzbudzenia

I - spin jądra C^*

J - moment bezwładności C^*

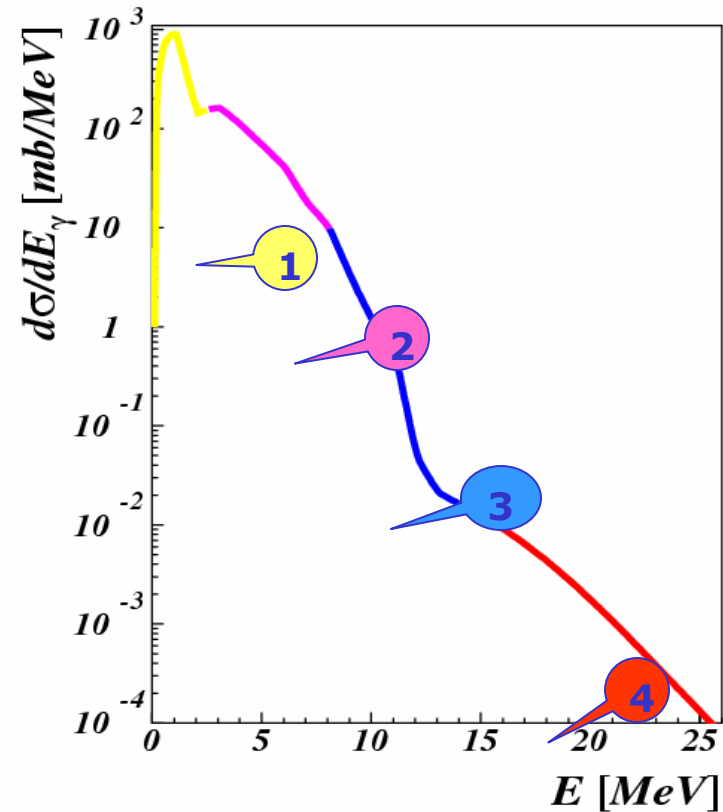
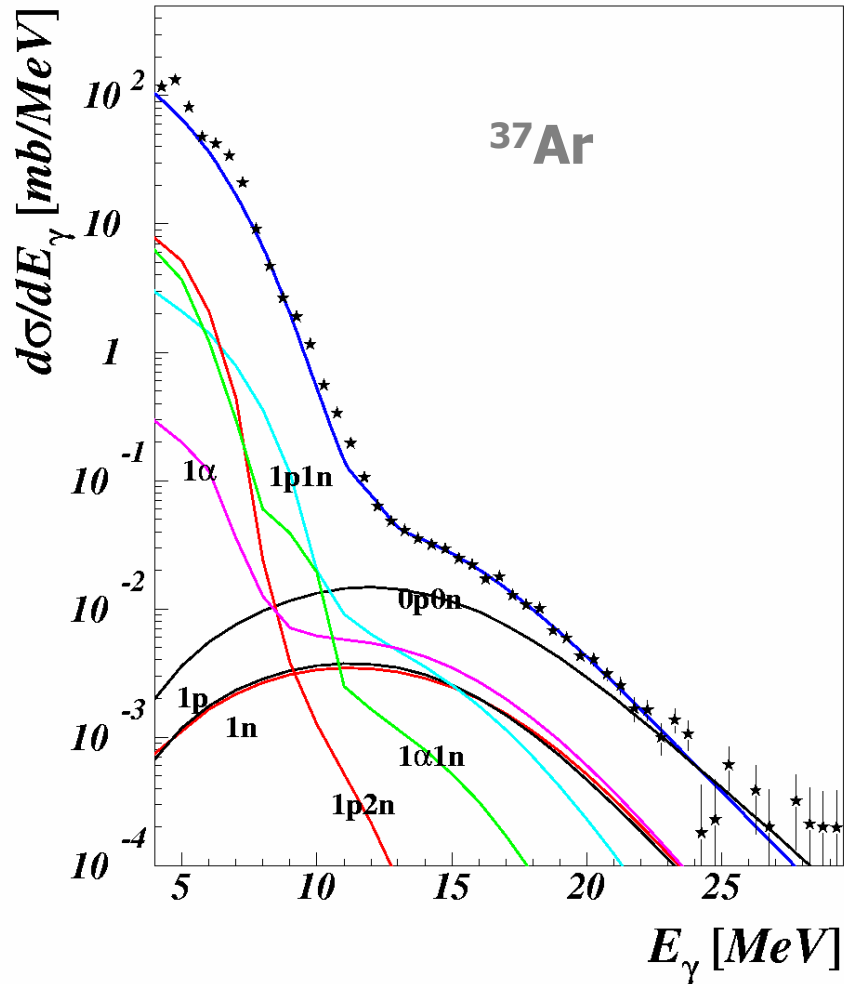

$$E_{rot} = I(I+1)\hbar^2/(2J)$$

Linia yrast

Widmo energetyczne emitowanych kwantów γ

1. Widmo ciągłe - skala logarytmiczna
2. Brak izolowanych linii

Model statystyczny jądra złożonego

1. Gęstość poziomów jądrowych

dla dużej E^* - duża liczba zachodzących na siebie poziomów

gęstość poziomów jądrowych $\rho(E^*)$ - liczba stanów na jednostkę energii wzbudzenia E^*

$$\rho(E^*) \approx \exp(\sqrt{a E^*})$$

2. Obliczenia przekroju czynnego na utworzenie i rozpad jądra złożonego – z uwzględnieniem wzbudzenia i rozpadu gigantycznych rezonansów

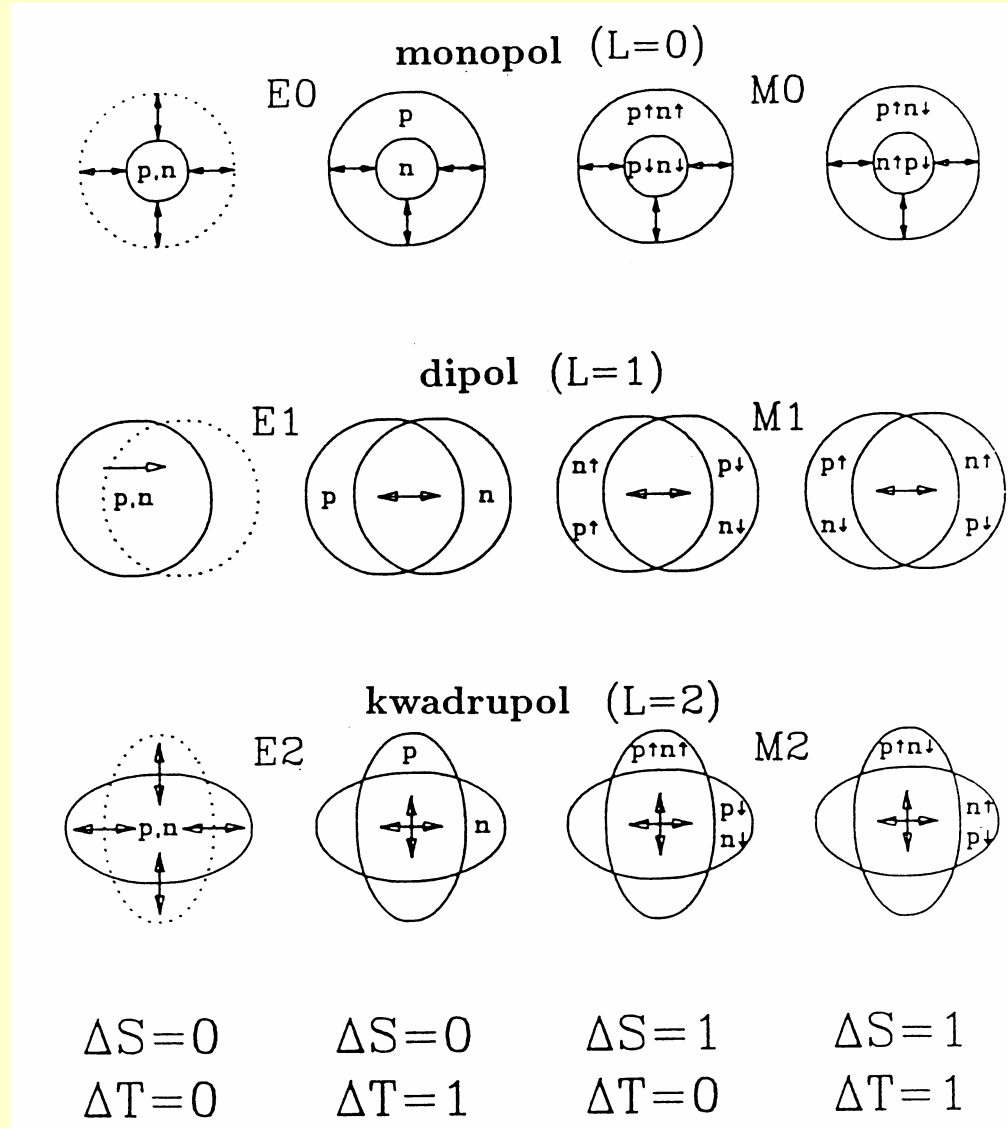
Gigantyczne rezonanse (GR)

Wzbudzenia kolektywne jądra, charakteryzujące się małą amplitudą i dużą częstością drgań

Podział GR ze względu na:

- a) rozkład materii jądrowej: GR monopolowy, dipolowy, kwadrupolowy, ..
- b) drgania nukleonów o przeciwnie skierowanych spinach: GR elektryczny i magnetyczny
- c) drgania neutronów względem protonów (nukleonów o przeciwnie skierowanym izospinie): GR izoskalarny i izowektorowy

Gigantyczne rezonanse (GR)

Elektryczne Rezonanse Gigantyczne

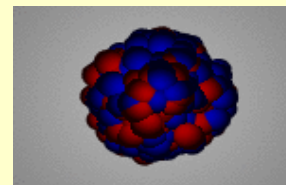
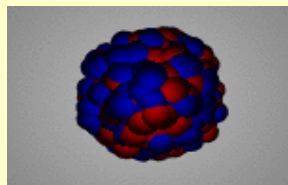
Izoskalarne

Izowektorowe

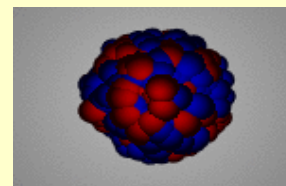
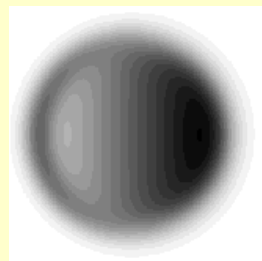
1977

1983

Monopol

Dipol

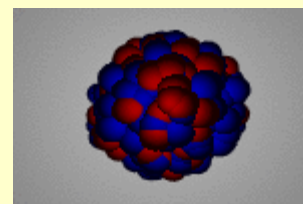
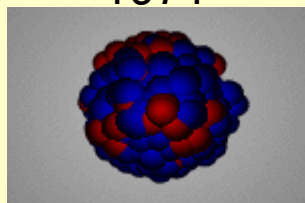

1948

1971

1980

Kwadrupol

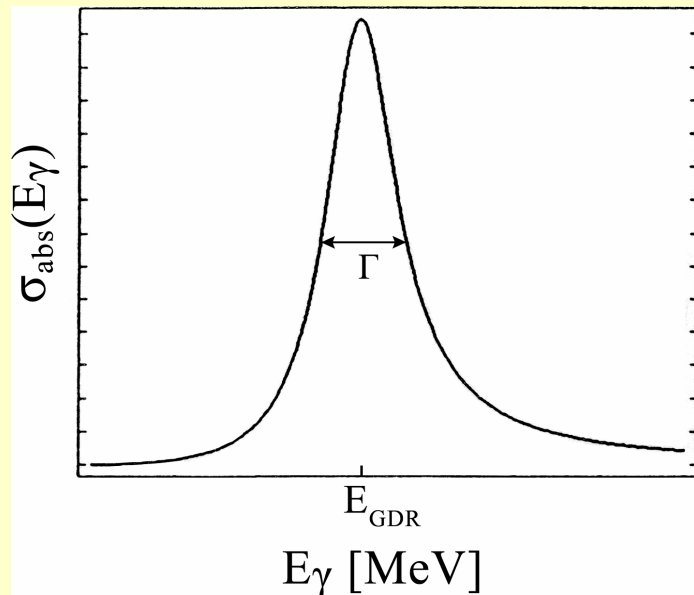
Gigantyczny rezonans dipolowy (GDR)

dipolowy, elektryczny, izowektorowy

1. GDR w jądrach w stanie podstawowym
2. GDR w jądrach w stanie wzbudzonym

Gigantyczny Rezonans Dipolowy

Gigantyczne rezonanse mogą zostać wzbudzone w zasadzie w każdym jądrze. Można je wzbudzić w jądrze w stanie podstawowym i w stanie wzbudzonym. **GDR w jądrze w stanie podstawowym wzbudza się np. poprzez bombardowanie jądra fotonami o odpowiednio wysokiej energii, zbliżonej do energii rezonansowej.** Kształt rezonansu, tzn. zależność przekroju czynnego na absorpcję fotonów $\sigma_{abs}(E_\gamma)$ przez jądro opisuje się funkcją Lorentza z odpowiednimi **parametrami GDR: nasileniem S , energią rezonansu E_{GDR} i szerokością rezonansu Γ .**

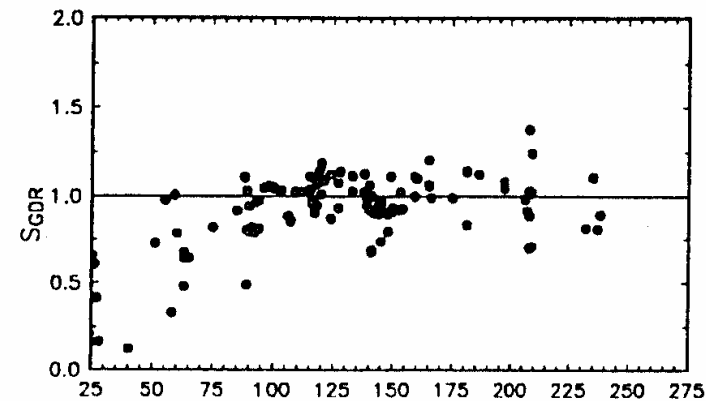
$$\sigma_{abs}(E_\gamma) = \frac{4\pi e^2 \hbar NZ}{mc A} \frac{SE_\gamma^2 \Gamma}{(E_{GDR}^2 - E_\gamma^2)^2 + E_\gamma^2 \Gamma^2}$$

Gigantyczny Rezonans Dipolowy

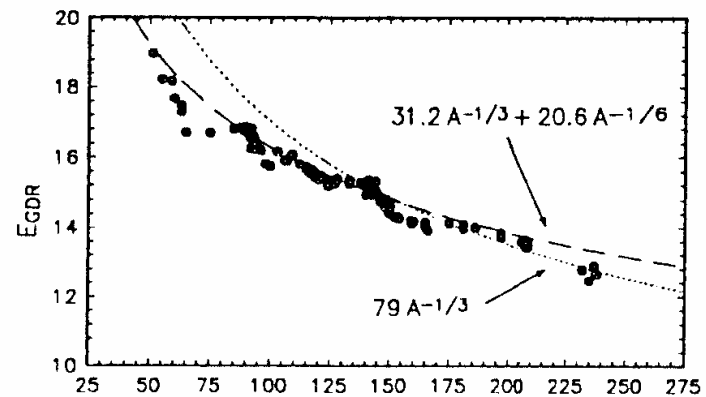
Parametry GDR
dla różnych jąder
w stanie
podstawowym

Zaobserwowano, że
energia $E_{\text{GDR}} \sim A^{-1/3}$,
szerokość Γ jest większa
dla jąder zdeformowanych
niż dla jąder sferycznych!

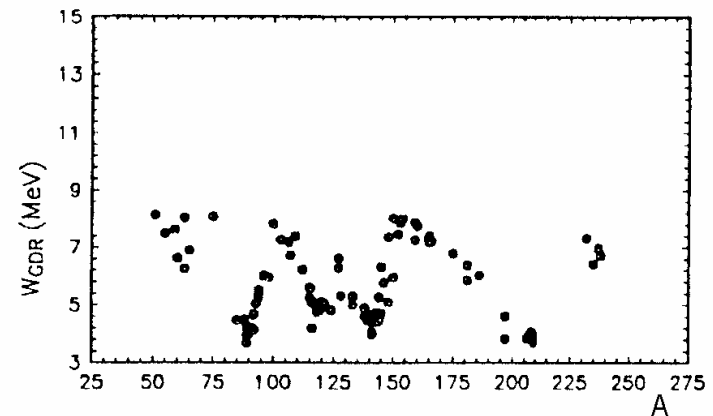
S

E_{GDR}

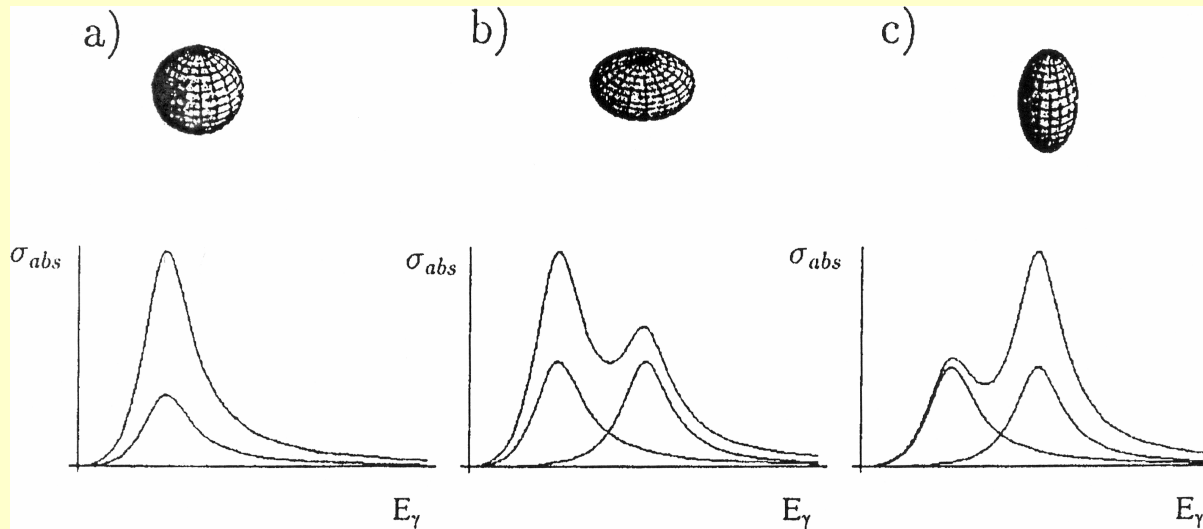
Γ

GDR a deformacja jądra w stanie podstawowym

Wzbudzenie GDR w jądrze zdeformowanym można rozpatrywać jako złożenie drgań wzdłuż 3 głównych osi jądra, a kształt rezonansu GDR można przedstawić jako złożenie 3 funkcji Lorentza. Ze względu na proporcjonalność energii rezonansu E_{GDR} do odwrotności rozmiaru jądra $1/R$ w kierunku zachodzenia drgań, kształt rezonansu GDR w jądrze zdeformowanym odzwierciedla kształt jądra.

$$R_1 = R_2 = R_3$$

SPHERICAL

$$S_2/S_1 = 1$$

$$R_1 = R_2 > R_3$$

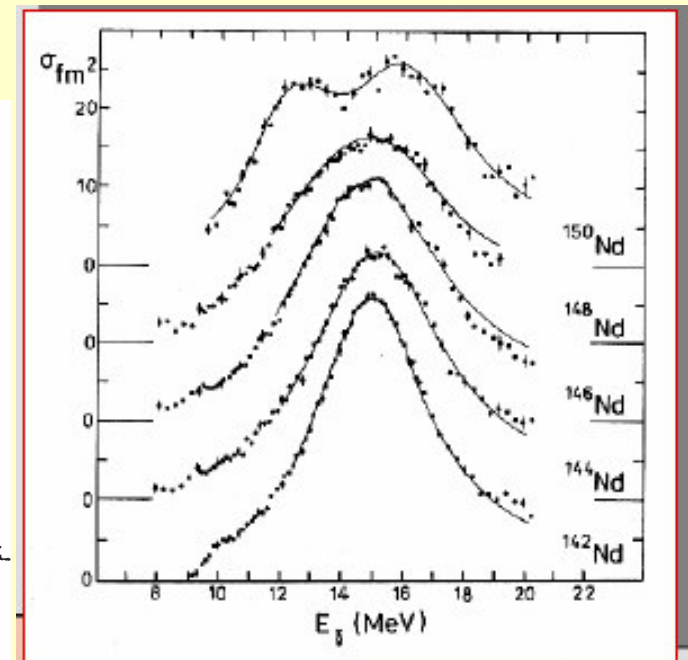
OBLATE

$$S_2/S_1 = 1/2$$

$$R_1 = R_2 < R_3$$

PROLATE

$$S_2/S_1 = 2$$

Czego można się dowiedzieć o jądrach badając GDR

1. Badanie ewolucji kształtu jądra
2. Badanie zmieszania izospinowego poziomów jądrowych

1. Badanie ewolucji kształtu jądra

β = parametr deformacji

$\beta=0$ dla sfery

$\beta=0.6$ dla a:b=2:1

$\beta=0.9$ dla a:b=3:1

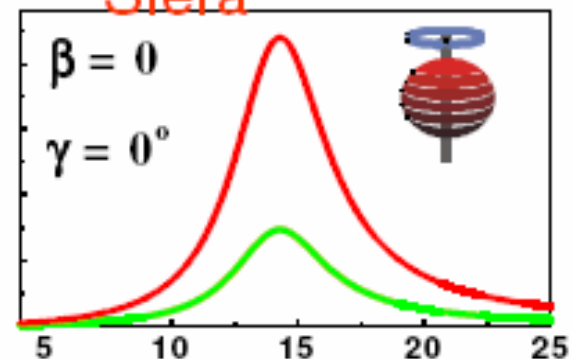
γ – parametr nieosiowości

$\gamma=0^\circ$ dla cygara

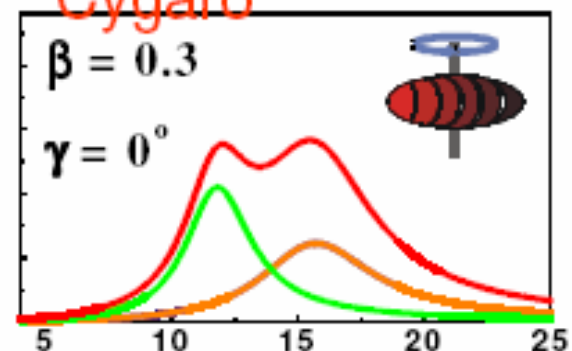
$\gamma=60^\circ$ dla dysku

$\gamma=30^\circ$ dla 3-osi

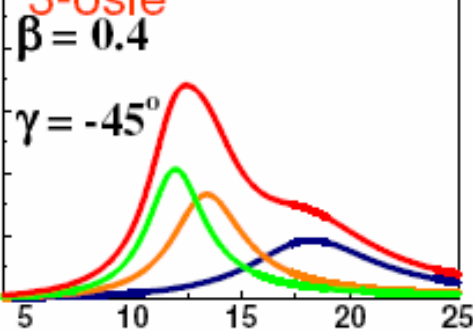
Sfera

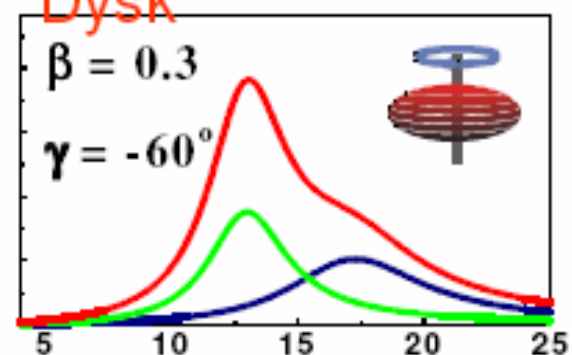
Cygaro

3-osie

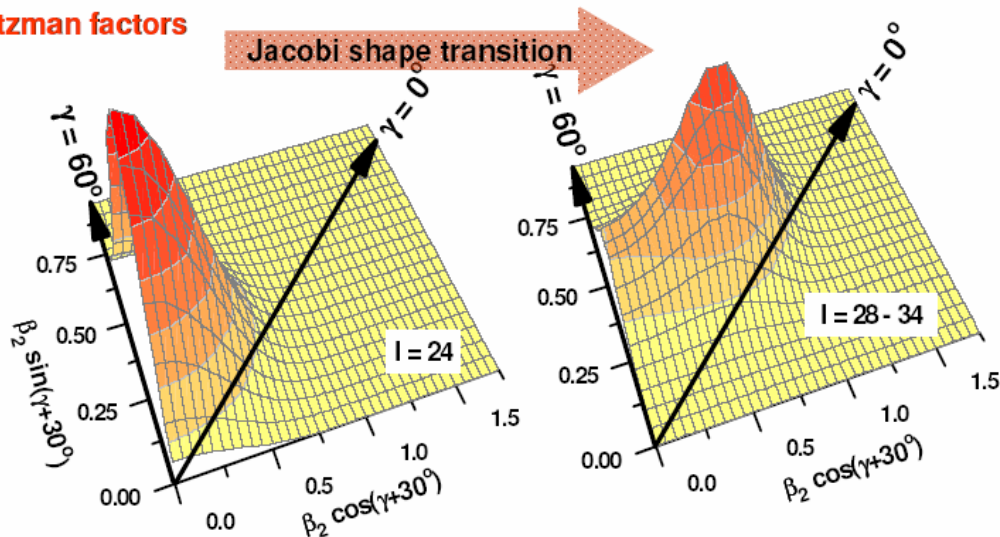
Dysk

Termiczne fluktuacje kształtu jąder

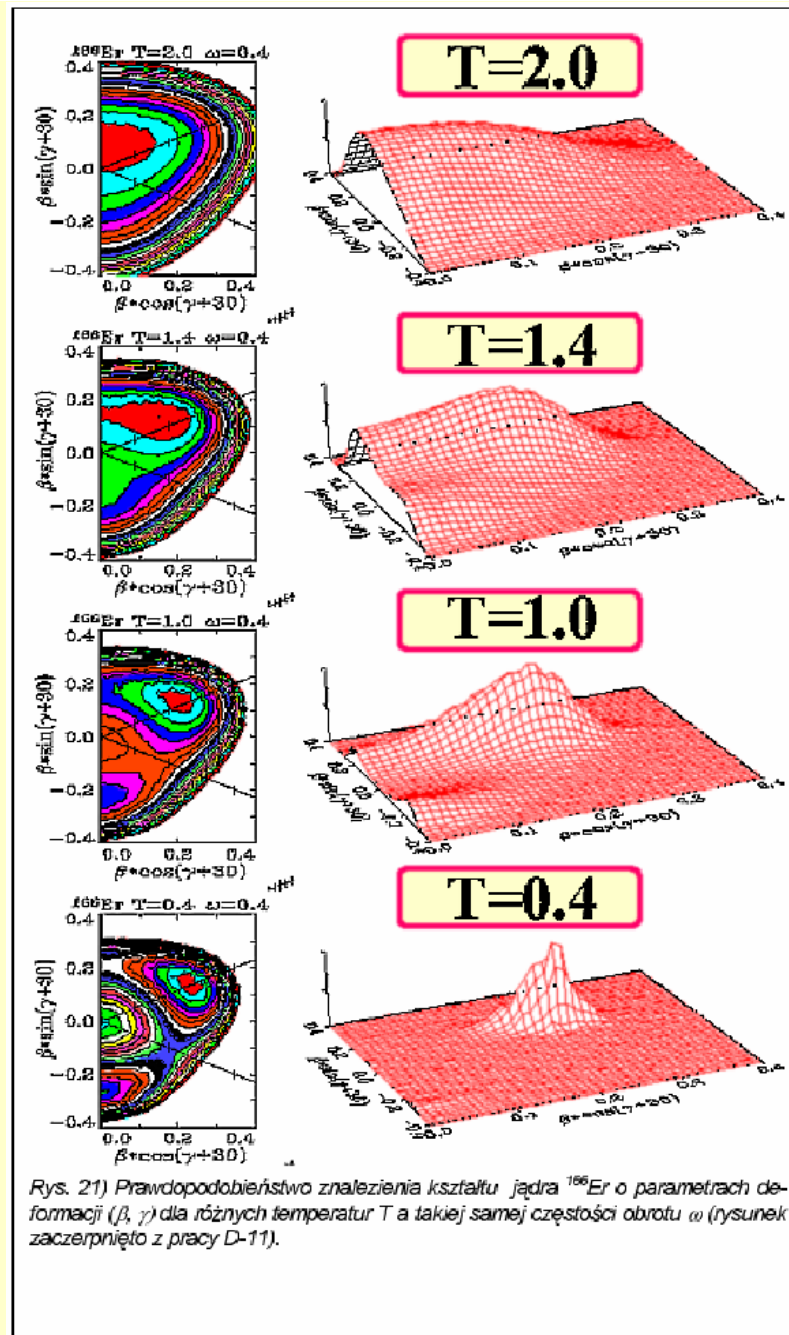
Boltzman factors

Jacobi shape transition

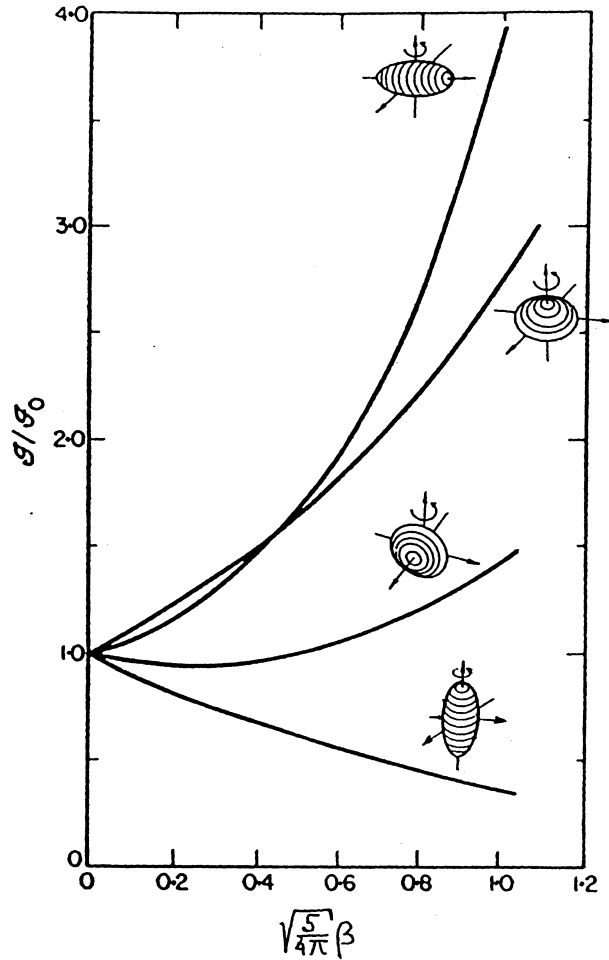
β_2 - opisuje wielkość odkształcenia,
 γ - opisuje formę odkształcenia

Dla $\gamma = 0$ $R = R_0 [1 + \beta_2 Y_2^0(\vartheta, \varphi)]$

Rys. 21) Prawdopodobieństwo znalezienia kształtu jądra ^{166}Er o parametrach deformacji (β, γ) dla różnych temperatur T a takiej samej częstości obrotu ω (rysunek zaczerpnięty z pracy D-11).

Badanie ewolucji kształtu wysoko wzbudzonych jąder ^{46}Ti

$$E_{rot} = I(I+1)\hbar^2/(2J)$$

Niestabilność Jacobiego

Obiekty astronomiczne (gwiazdy, planety)	Jądro atomowe
masa Słońca $\sim 1.99 \cdot 10^{30}$ kg	masa $\sim 1.67A \cdot 10^{-27}$ kg
promień Słońca (średni) $\sim 6.96 \cdot 10^8$ m	promień $R \sim 1.2A \cdot 10^{-15}$ m
długozasięgowe siły grawitacyjne	krótkozasięgowe siły jądrowe
Prawa mechaniki klasycznej	Prawa mechaniki kwantowej

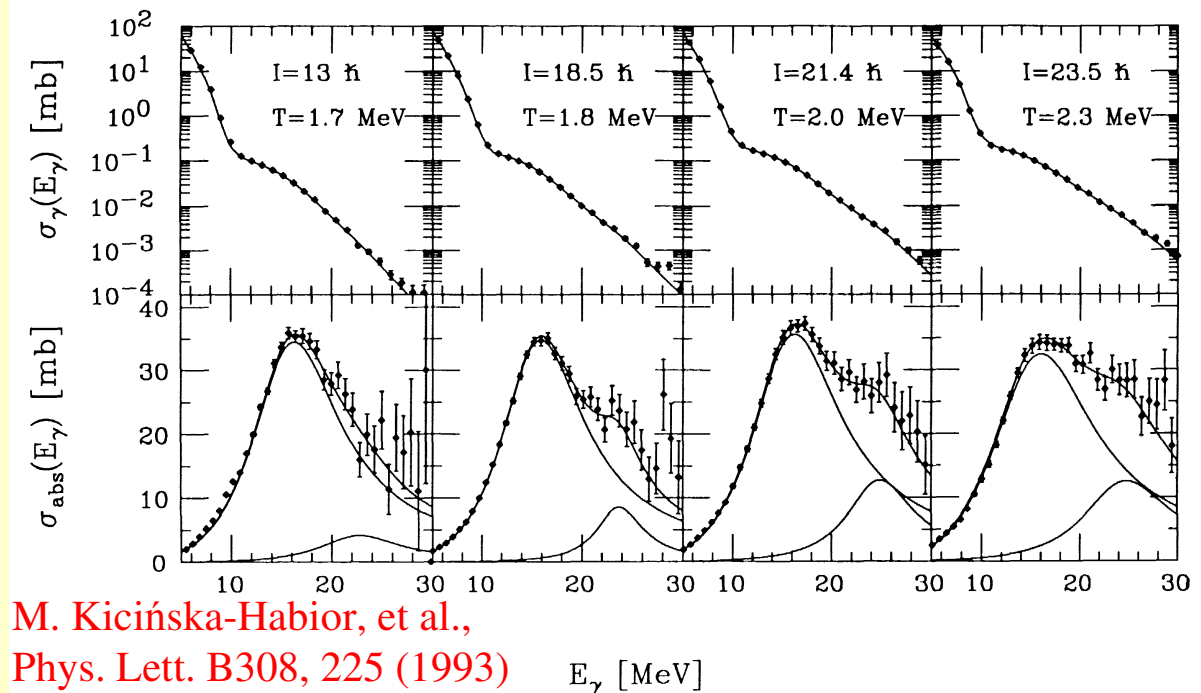
Badanie kształtu jąder gorących

Wysokoenergetyczne promieniowanie gamma pochodzi z rozpadu GDR. Niesie więc informację o strukturze samego wzbudzenia gigantycznego rezonansu dipolowego, a także o silnie wzbudzonym i szybko obracającym się jądrze. Okazuje się, że z pomiarów tego promieniowania można uzyskać bardzo ciekawe informacje o własnościach jąder gorących np. o kształcie jądra i o jego zmianach przy zmianie temperatury (energii wzbudzenia) i szybkości obrotu (spinu).

Wyniki otrzymane na wiązce w NPL w Seattle (**eksperyment inkluzywny**)
Widma energetyczne promieniowania γ i funkcje nasilenia GDR dla reakcji
 $^{18}\text{O} + ^{27}\text{Al} \rightarrow ^{45}\text{Sc}$ przy $E_p/A = 2.5, 4, 5$ i 6 MeV/u

Zaobserwowano:

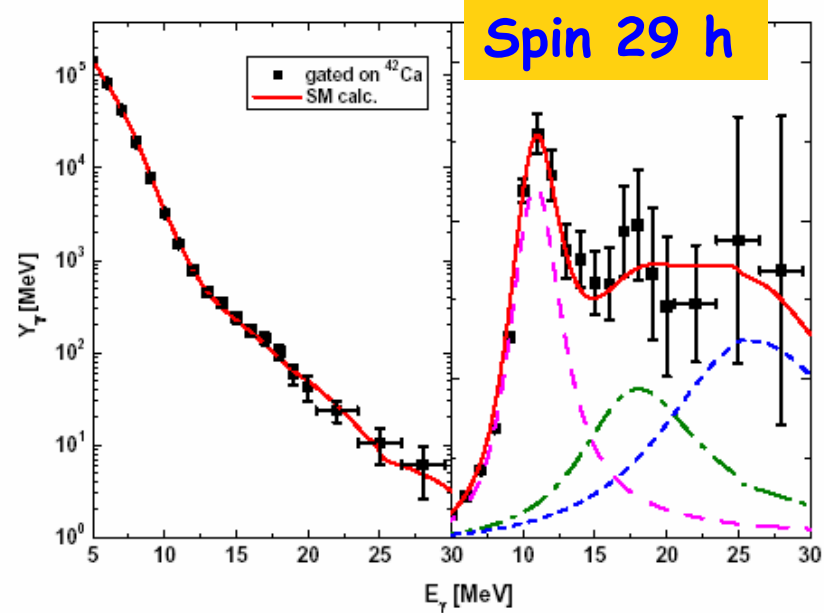
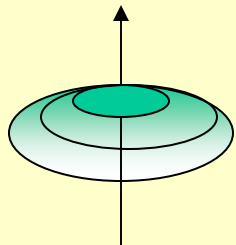
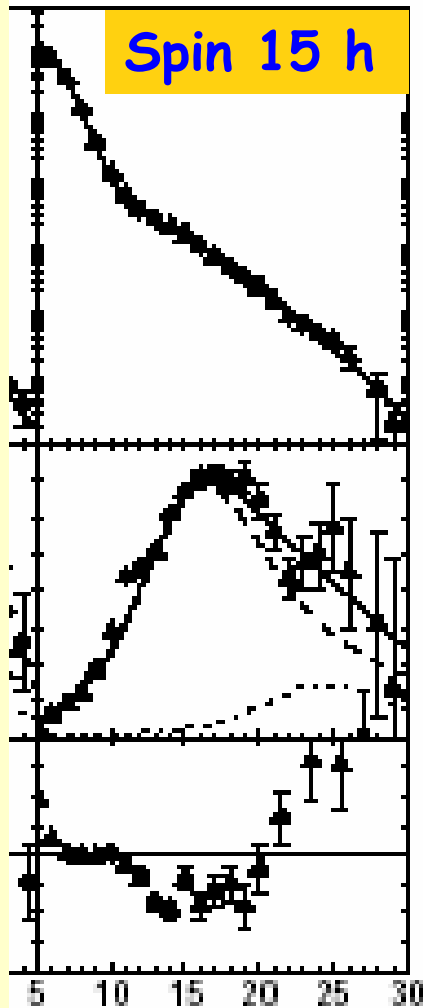
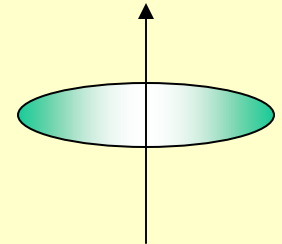
- silny wzrost deformacji jądra ^{45}Sc ze wzrostem spinu,
- przewidywaną teoretycznie, lecz dotąd nie obserwowaną zmianę kształtu jądra ze spłaszczonego na wydłużony, tzw. przejście fazowe Jacobiego

M. Kicińska-Habior, et al.,
Phys. Lett. B308, 225 (1993)

E_γ [MeV]

Badanie ewolucji kształtu wysoko wzbudzonych jąder ^{46}Ti

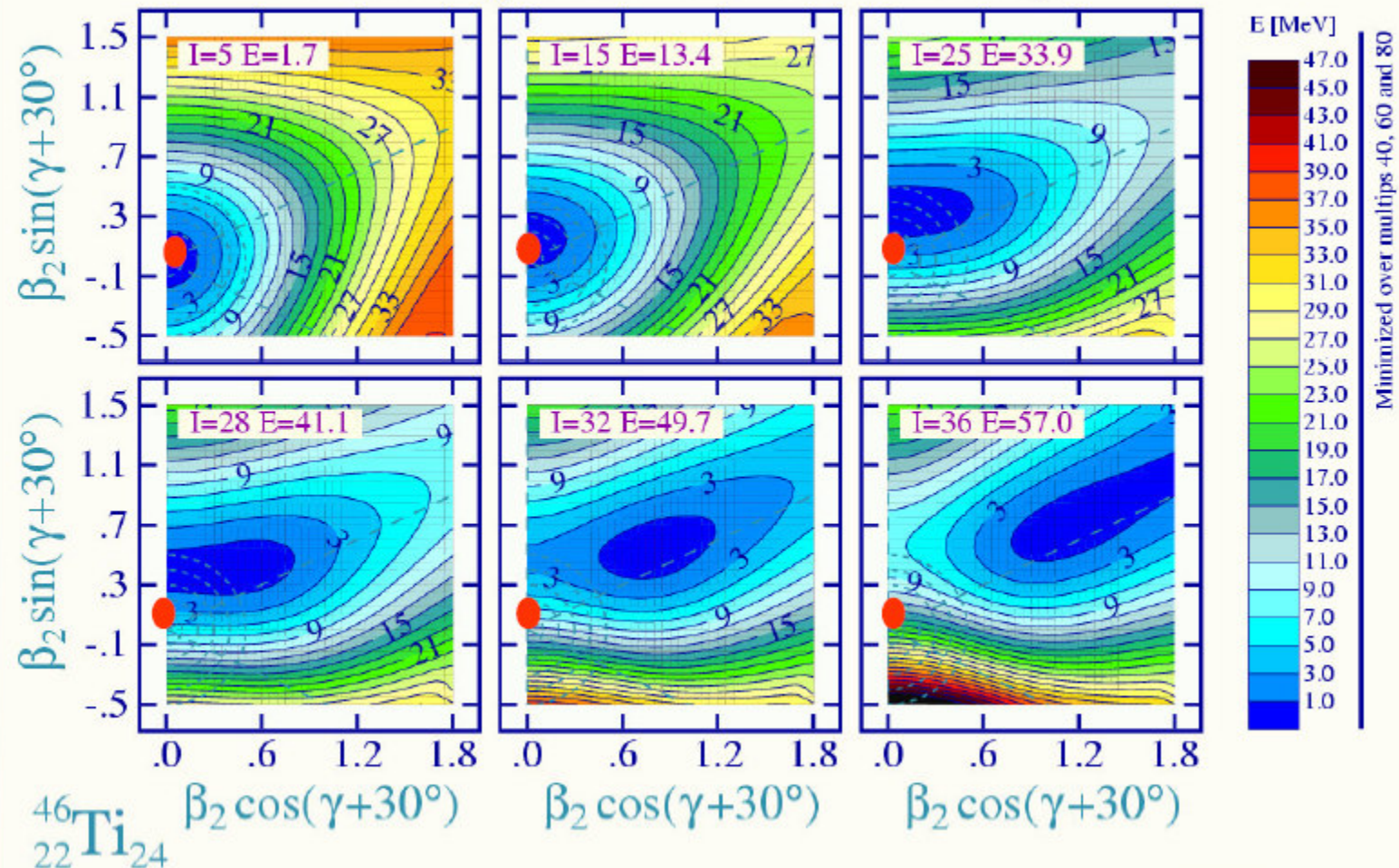
$105 \text{ MeV } ^{18}\text{O} + ^{28}\text{Si} \Rightarrow ^{46}\text{Ti}^*$
 $I_{\text{max}} \approx 35 \hbar, E^* = 88 \text{ MeV}$

(Eksperyment ekskluzywny)

Badanie ewolucji kształtu wysoko wzbudzonych jąder ^{46}Ti

Total energy surfaces from LSD model for ^{46}Ti

Critical Spin and the Jacobi Instability

Metodyka eksperymentów

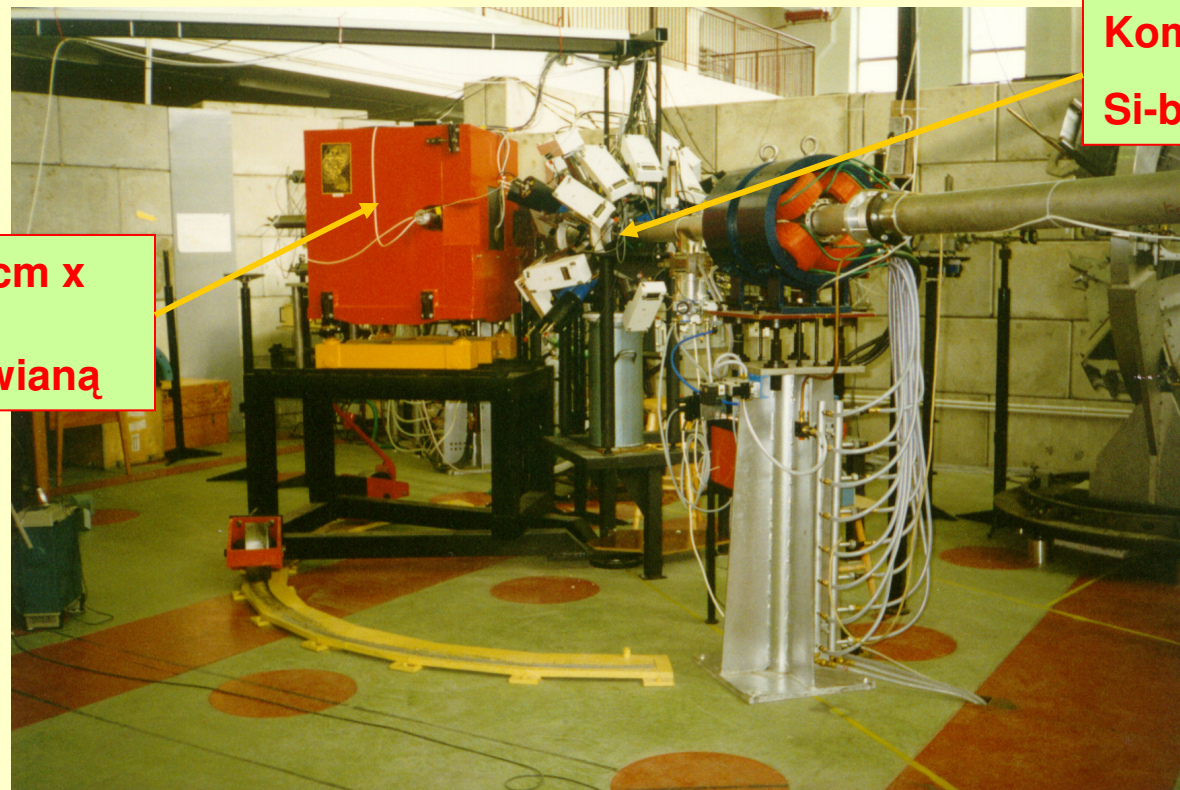
1. Zmniejszenie tła promieniowania kosmicznego - osłona antykomptonowska
2. Odróżnienie sygnałów od rejestracji neutronów i kwantów γ - metoda czasu przelotu
3. Wydzielenie zdarzeń odpowiadających rozpadowi jądra złożonego w danym przedziale spinów – filtr krotności
4. Wydzielenie kanału (grupy kanałów) reakcji – detekcja cząstek i/lub niskoenergetycznych kwantów γ

Eksperyment inkluzywny (prosty)

Eksperyment ekskluzywny (koincydencyjny)

Układ eksperymentalny JANOSIK

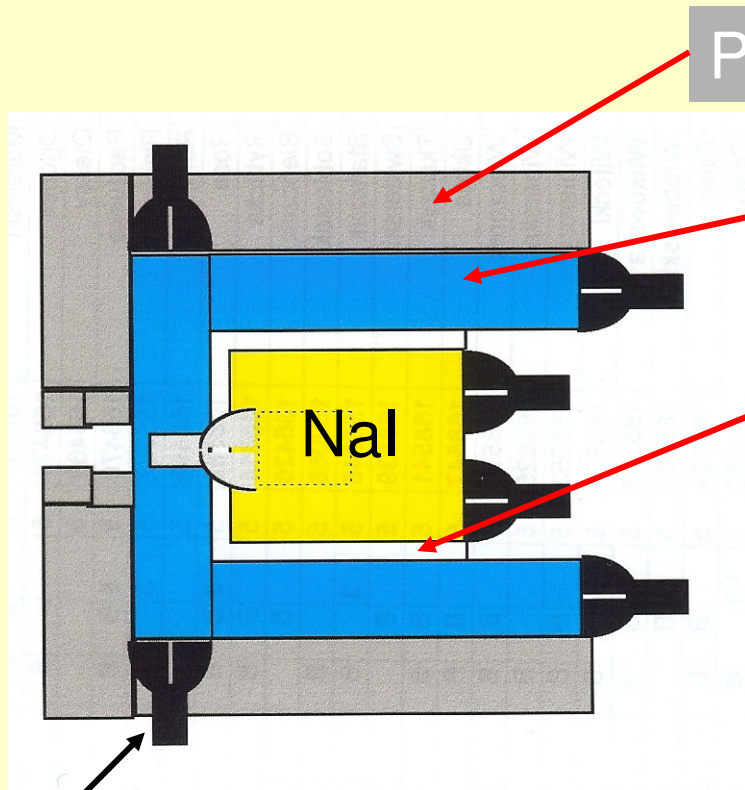
Do pomiaru wysokoenergetycznego ($E=5-50$ MeV) promieniowania gamma używa się układów spektrometrycznych umożliwiających oddzielenie zdarzeń wywołanych przez kwanty gamma pochodzące z reakcji od zdarzeń wywołanych przez inne promieniowanie: neutrony, promieniowanie kosmiczne itp. Takim układem jest **układ JANOSIK zbudowany przez naszą grupę przy Warszawskim Cyklotronie w Środowiskowym Laboratorium Ciężkich Jonów Uniwersytetu Warszawskiego**

Detektor NaI (25cm x 29 cm) z osłoną plastikową i ołowianą

Komora tarczowa i Si-ball

Detektor NaI z osłonami

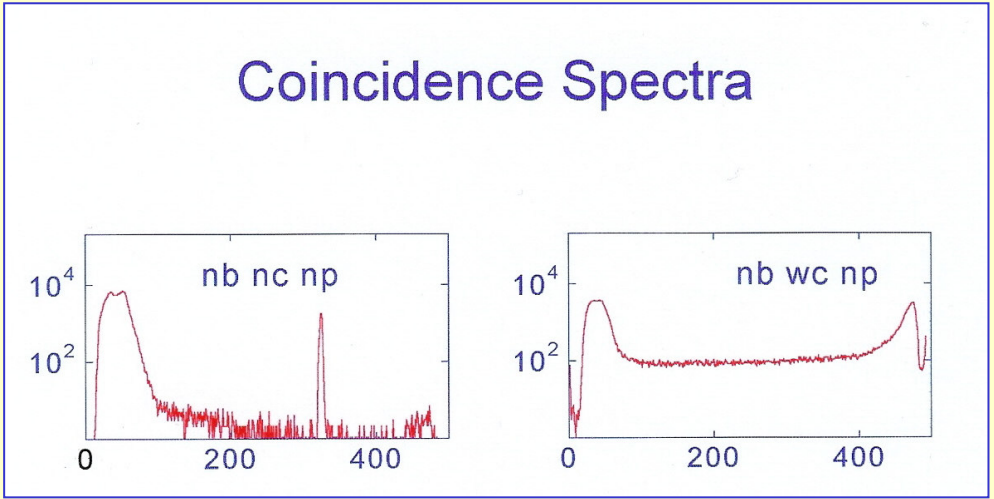

Pb

Scyntylator plastikowy

NaI

fotopowielacz

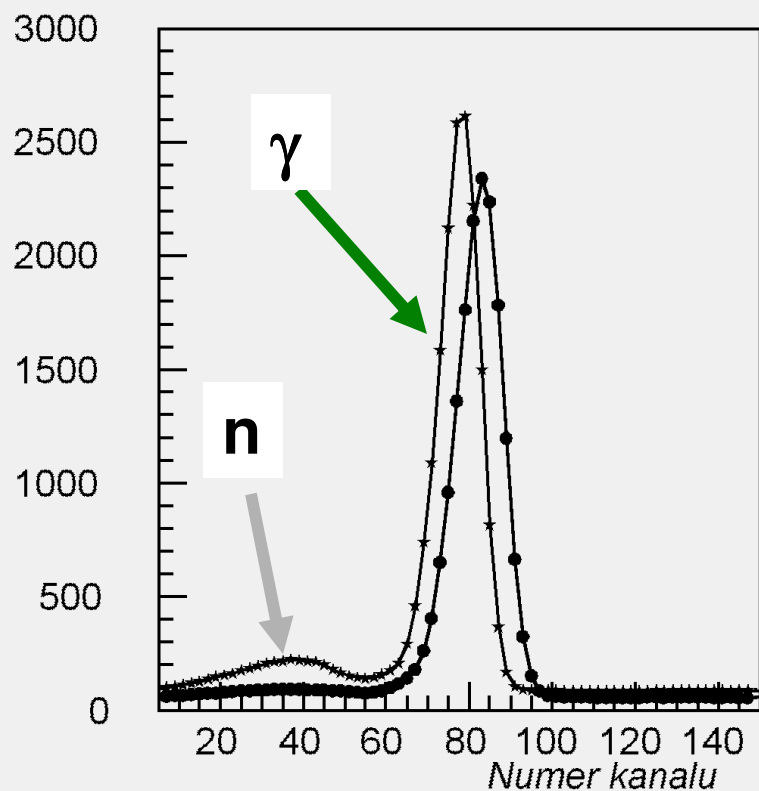
Bez promieniowania kosmicznego

Z promieniowaniem kosmicznym

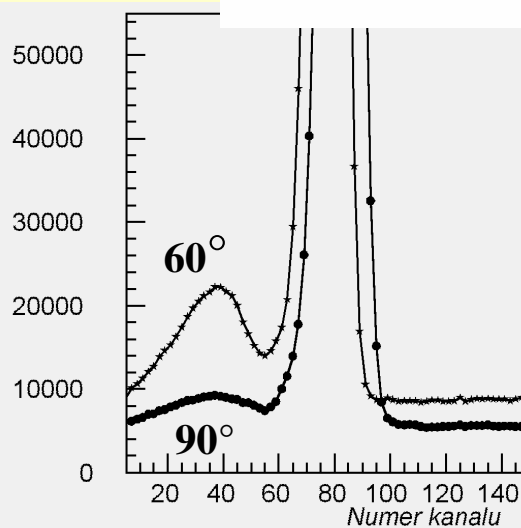
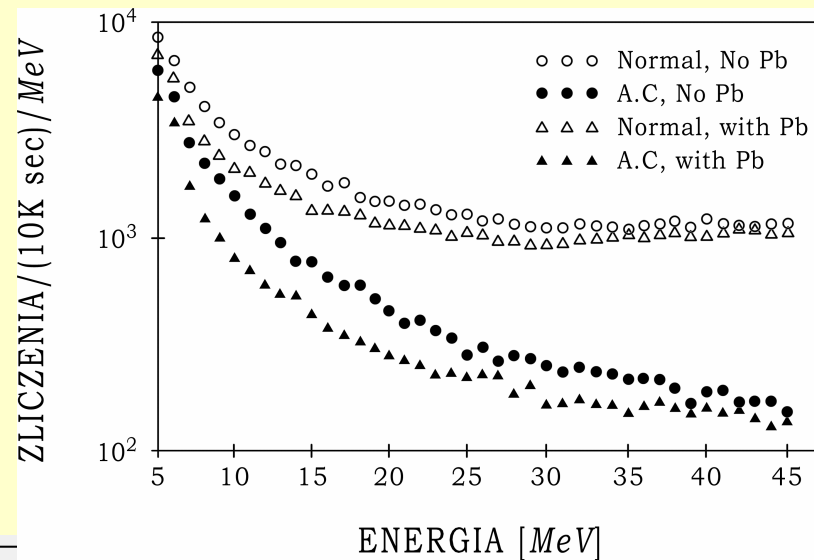
Charakterystyki układu JANOSIK

Widmo czasu przelotu

dla $^{20}\text{Ne}+^{12}\text{C}$ 5.2 MeV/u

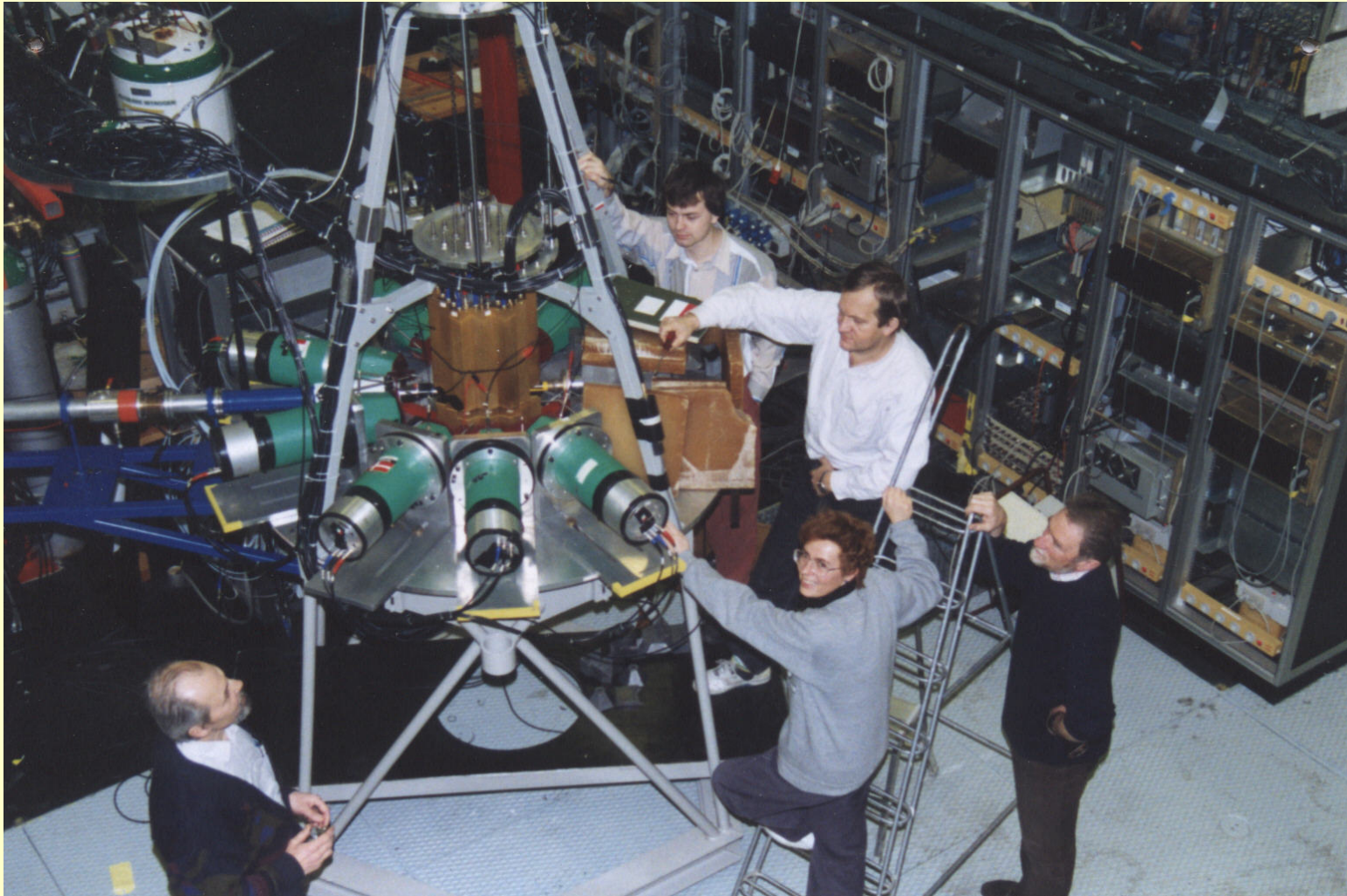

Skuteczność osłony ołowianej i plastikowej

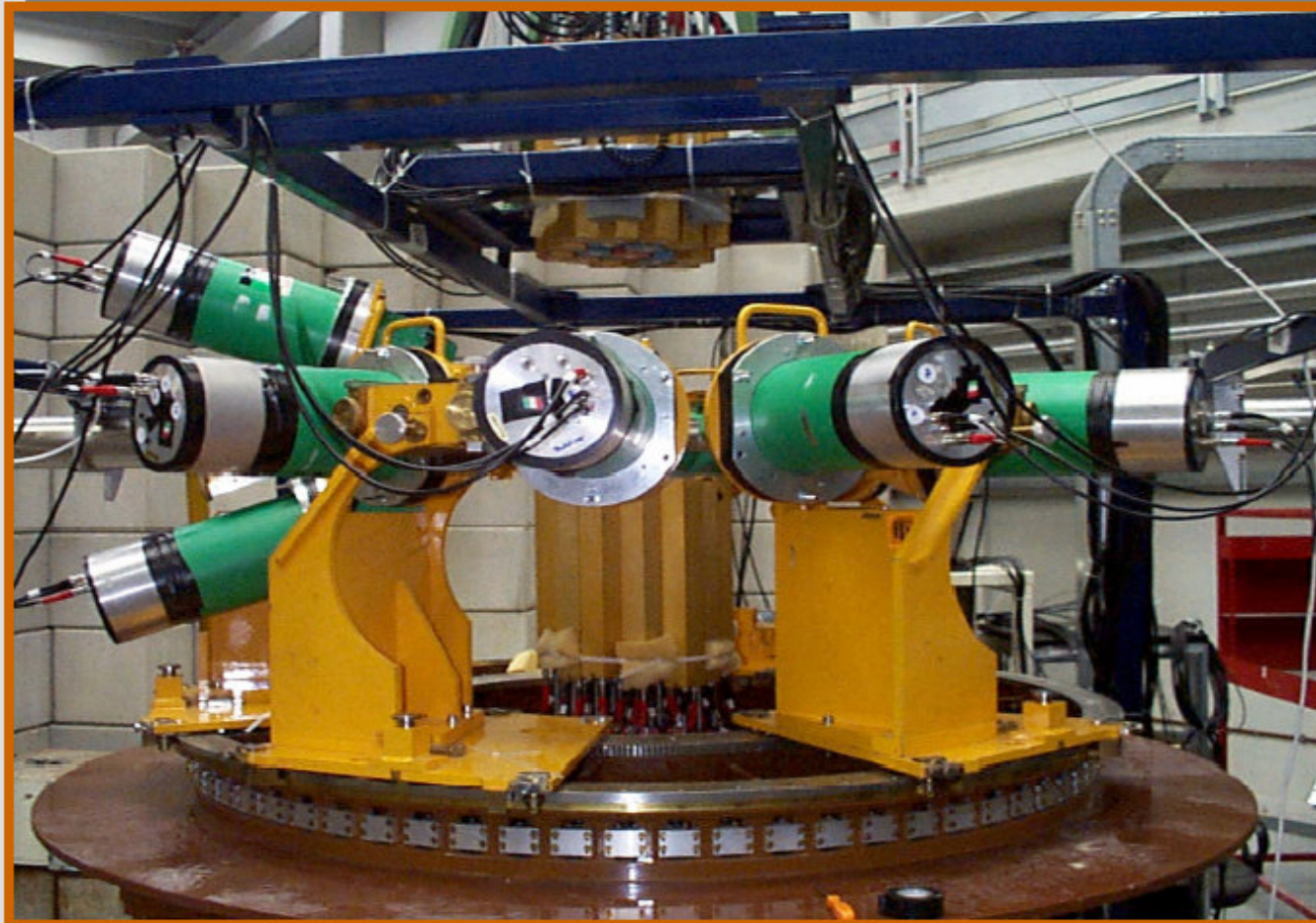

Wydzielenie zdarzeń odpowiadających rozpadowi jądra złożonego w danym przedziale spinów

Układ HECTOR z filtrem krotności Helena

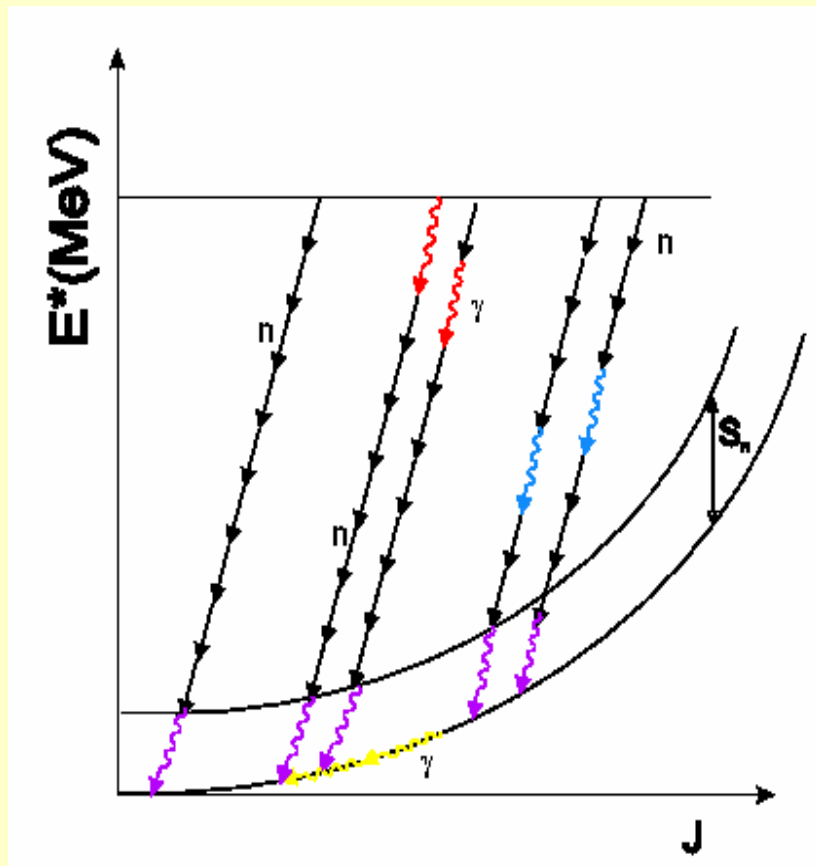

Wydzielenie zdarzeń odpowiadających rozpadowi jądra złożonego w danym przedziale spinów

Układ HECTOR z filtrem krotności Helena

Wydzielenie zdarzeń odpowiadających rozpadowi jądra złożonego w danym przedziale spinów

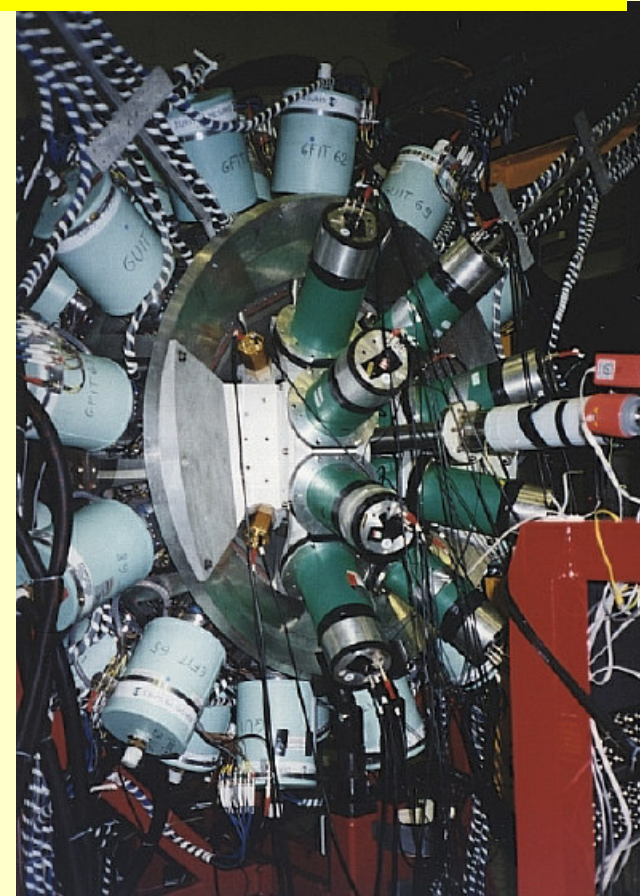
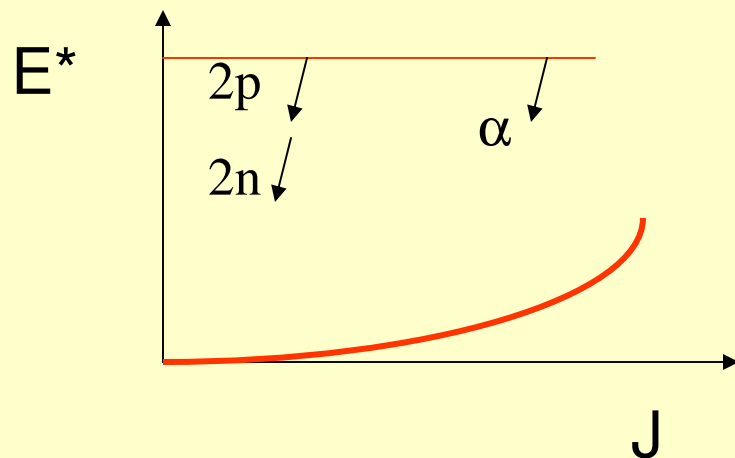
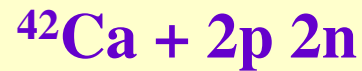

Mierzona krotność kwantów γ

$$\langle k \rangle = k_{E1} + \frac{1}{2}(l_{CN} - k_{E1})$$

Wydzielenie kanału (grupy kanałów) reakcji – detekcja niskoenergetycznych kwantów γ

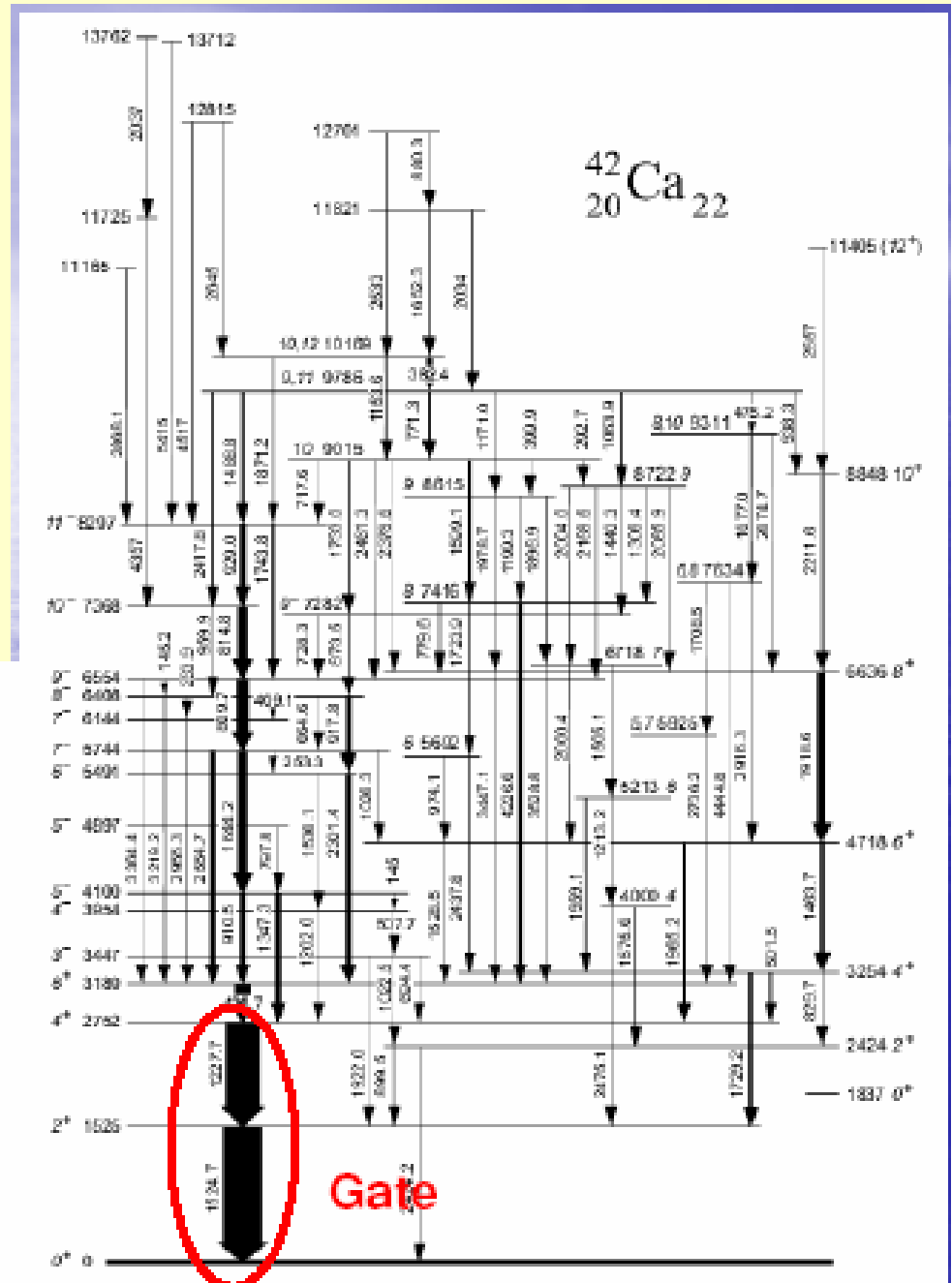
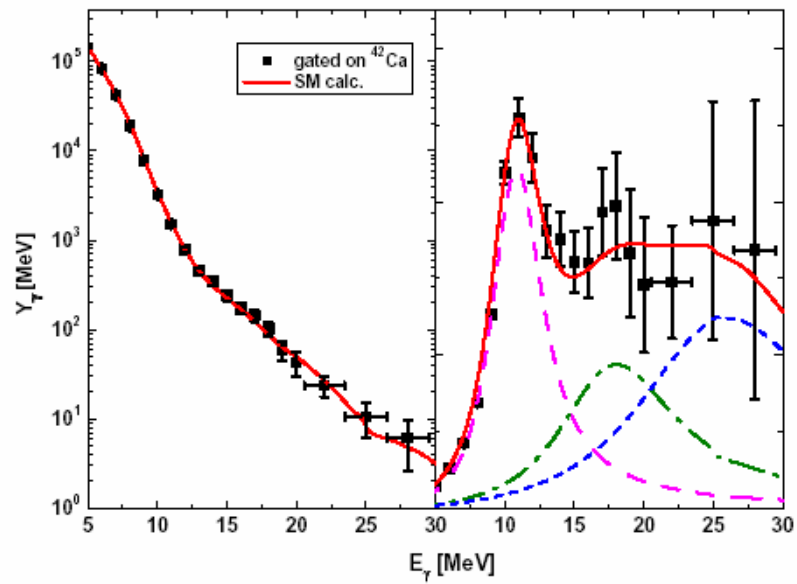
Eksperyment w IReS Laboratory of Strasbourg

EUROBALL + HECTOR

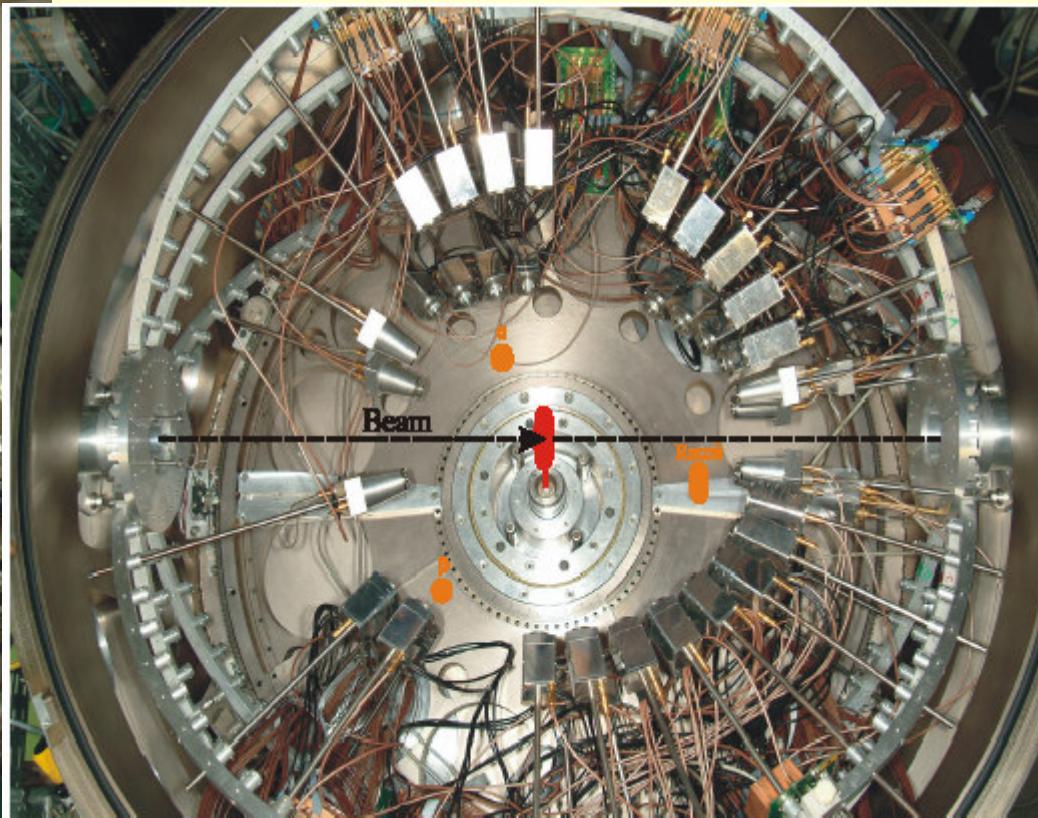
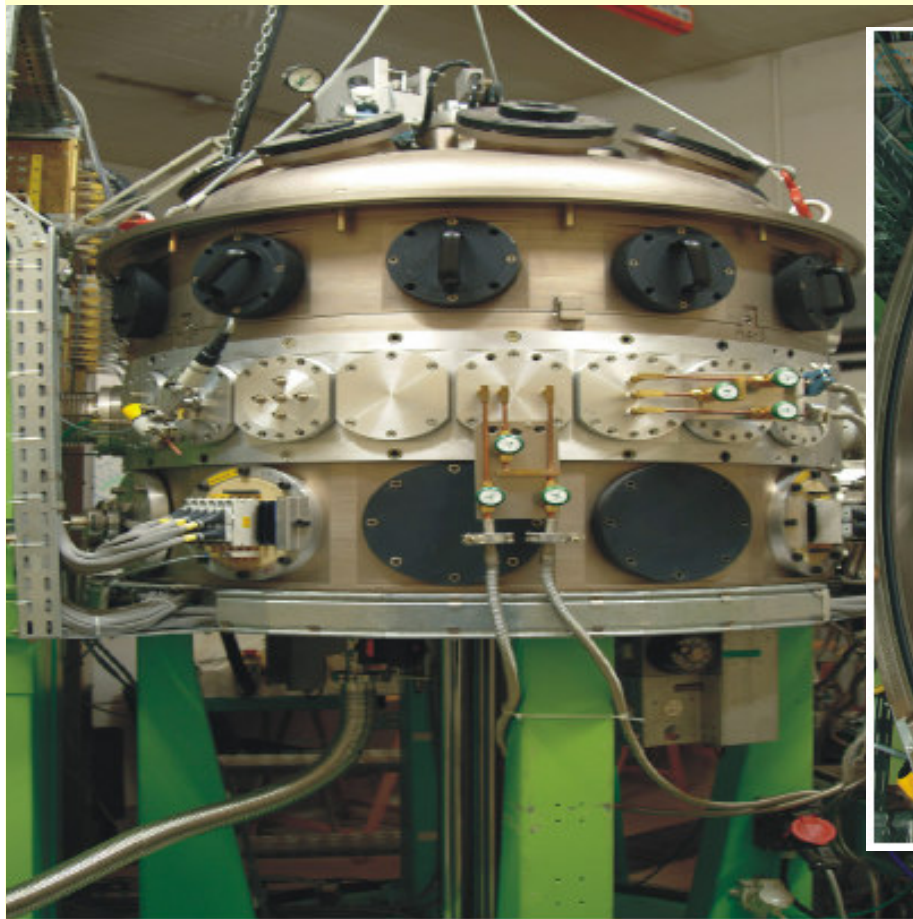

Bramkowanie

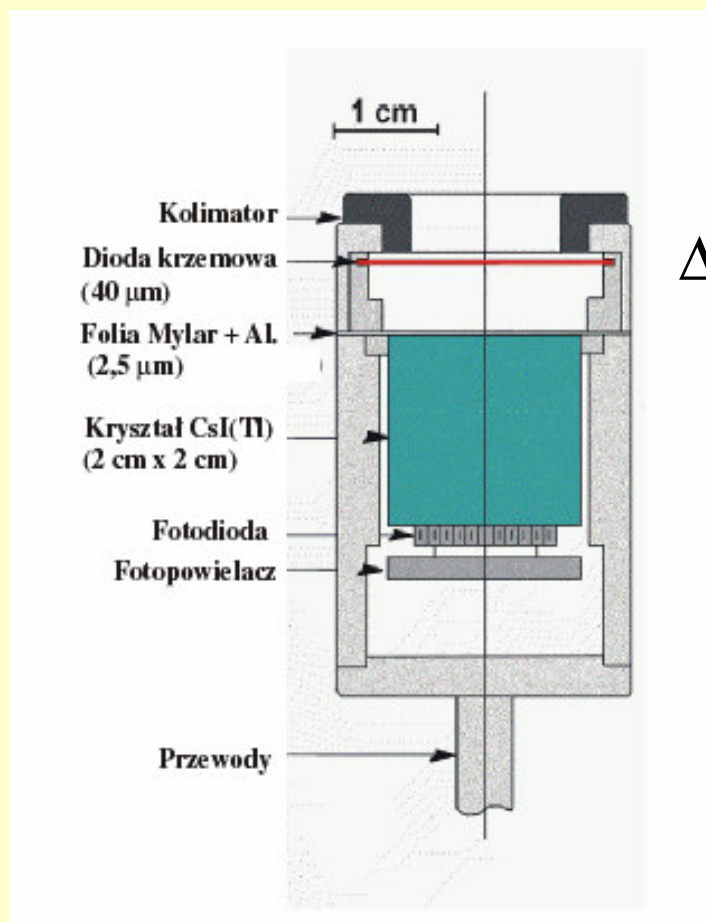

Wydzielenie kanału (grupy kanałów) reakcji – detekcja lekkich cząstek naładowanych: p i α

Komora układu ICARE widok z boku i z góry
(od 2007 w Warszawskim Cyklotronie)

Wydzielenie kanału (grupy kanałów) reakcji – detekcja lekkich cząstek naładowanych: p i α

ΔE

E

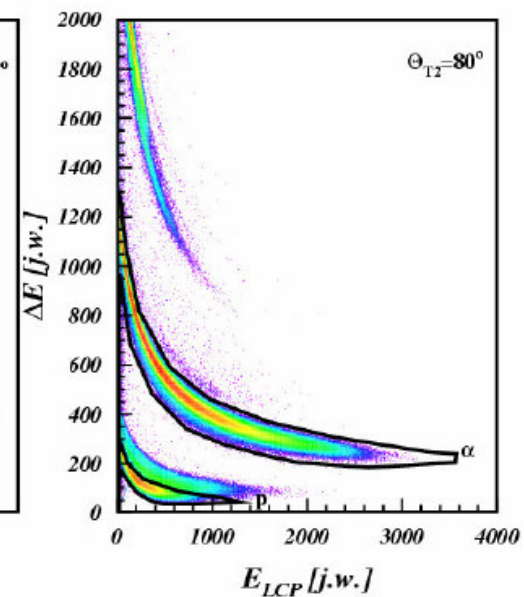
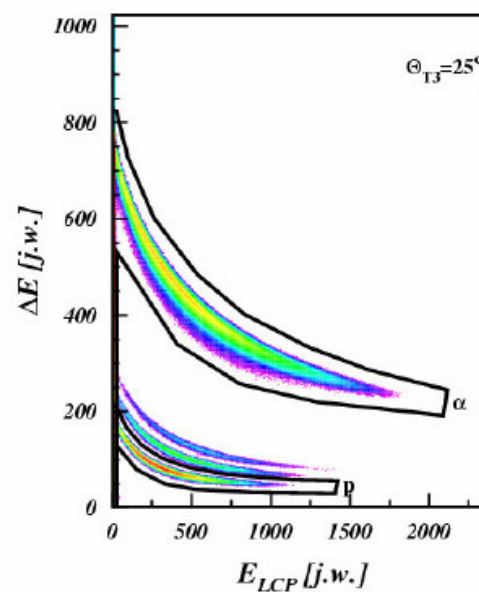
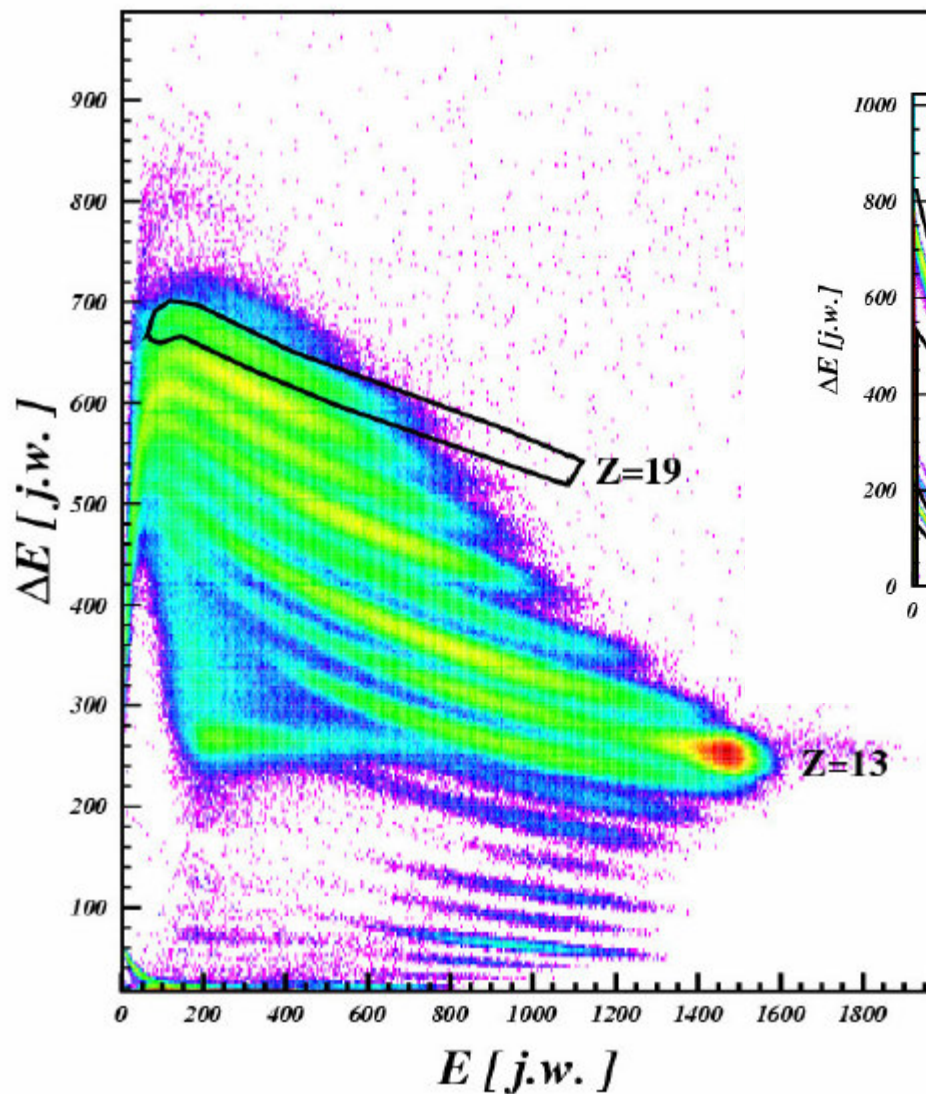
Detektory
teleskopowe

$$E \Delta E \sim Z^2 M$$

$144 \text{ MeV } ^{27}\text{Al} + ^{19}\text{F} \Rightarrow ^{46}\text{Ti}^*$

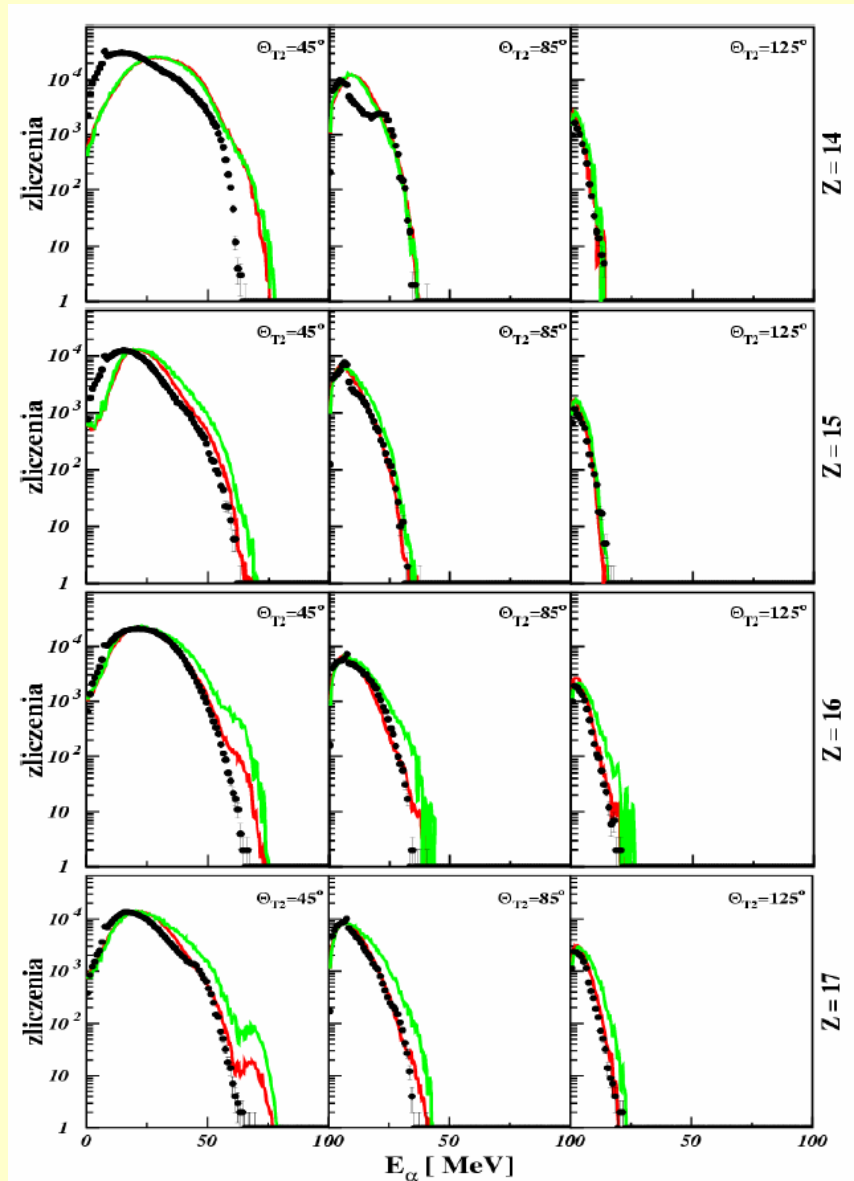
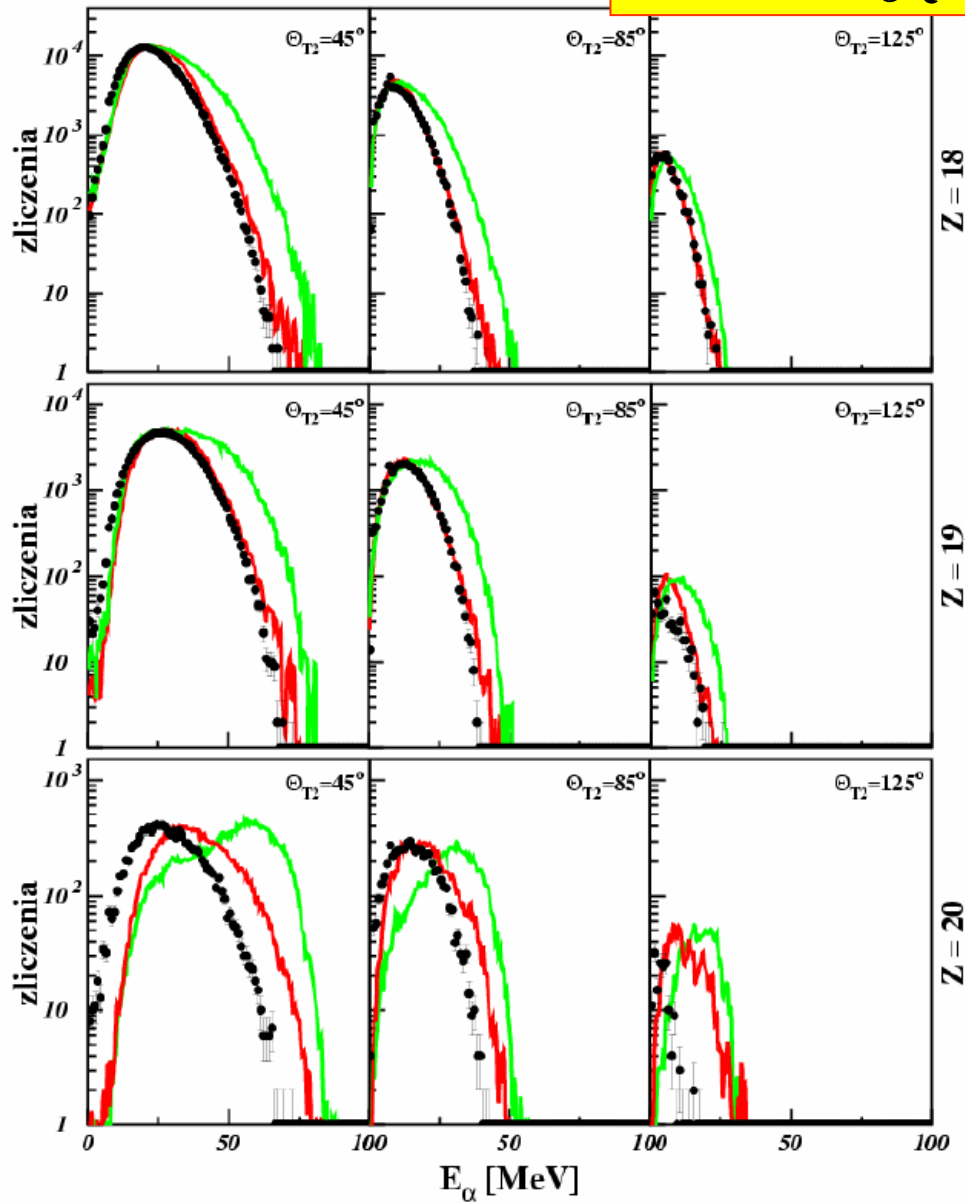
$I_{\text{max}} \approx 35 \hbar, E^* = 85 \text{ MeV}$

Bramkowanie

Widma cząstek alfa

– wskazują na dużą deformację jądra

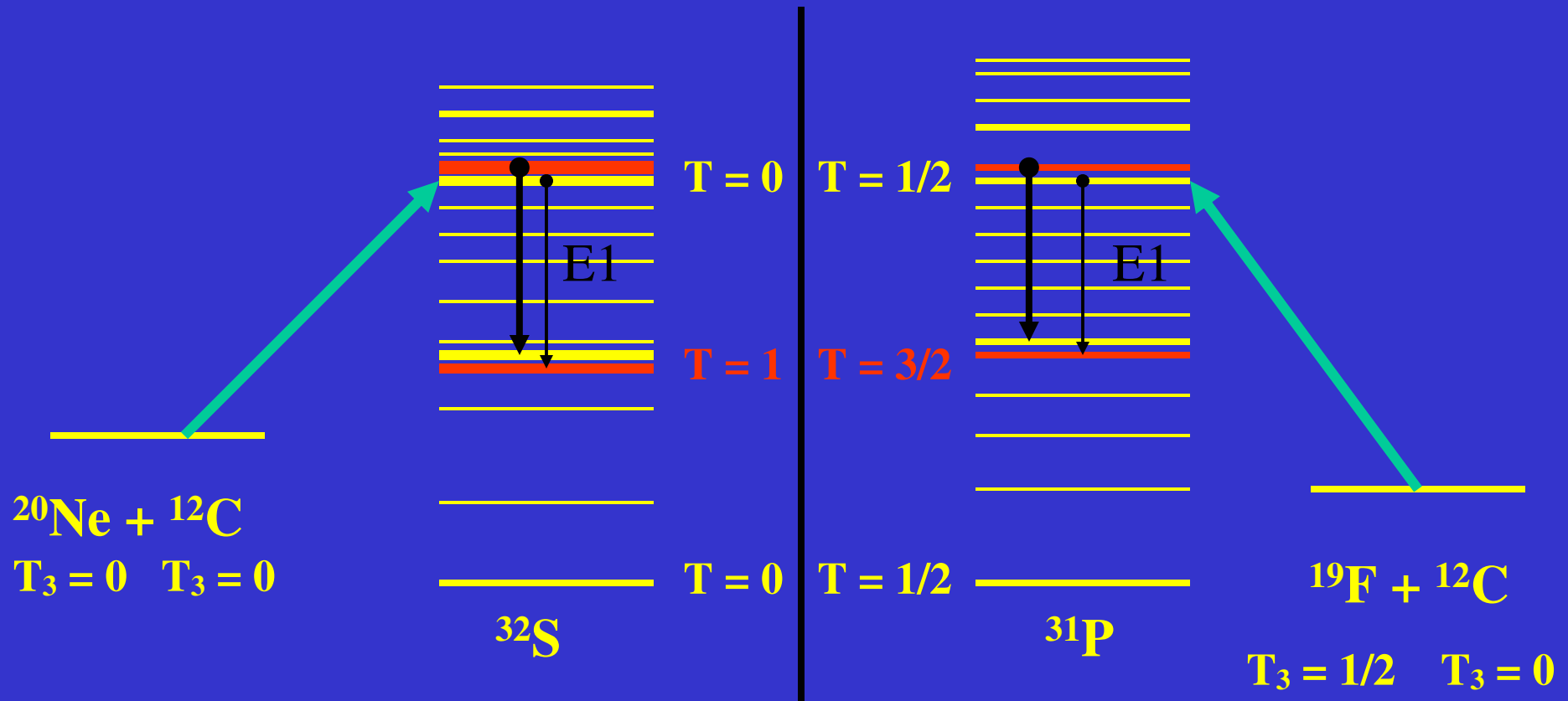
Zmieszanie izospinowe poziomów jądrowych

Występowanie zmieszania izospinowego poziomów jądrowych świadczy o łamaniu symetrii izospinu

izospin T , T_3

dla jąder $T_3 = (N-Z)/2$

Zmieszanie izospinowe poziomów jądrowych i jego wpływ na GDR

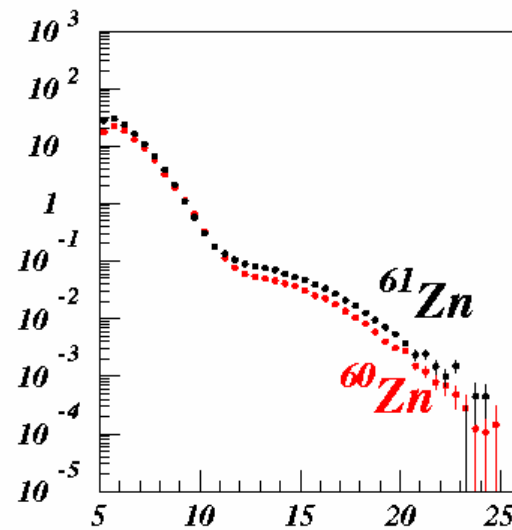
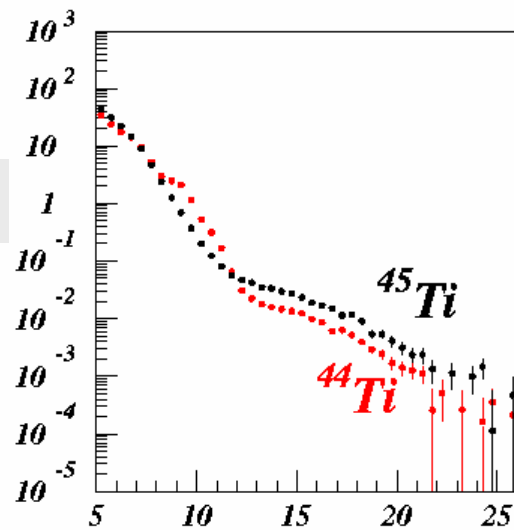
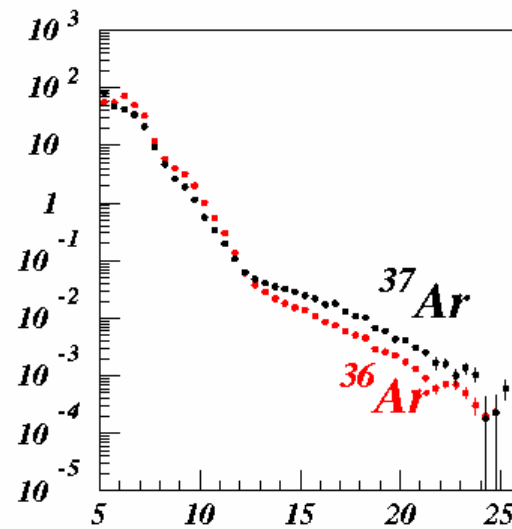
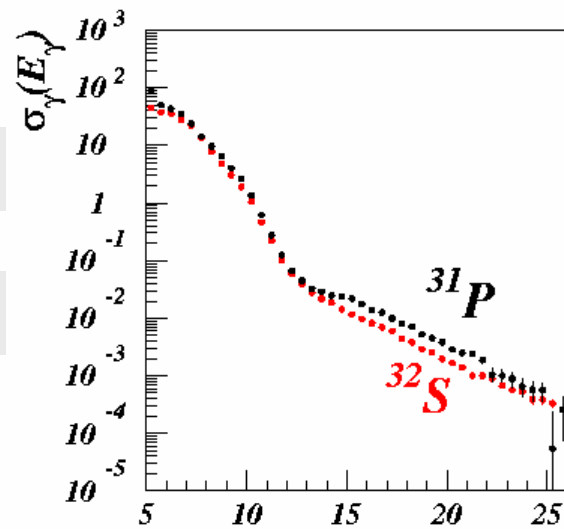
$$\langle T_i T_{3i} = 0 | E1 | T_f T_{3f} = 0 \rangle = \langle T_i 0 1 0 | T_f 0 \rangle \langle T_i || E1 || T_f \rangle$$

$^{19}\text{F} + ^{12}\text{C}$

$^{20}\text{Ne} + ^{12}\text{C}$

$^{20}\text{Ne} + ^{25}\text{Mg}$

$^{20}\text{Ne} + ^{24}\text{Mg}$

$^{12}\text{C} + ^{25}\text{Mg}$

$^{12}\text{C} + ^{24}\text{Mg}$

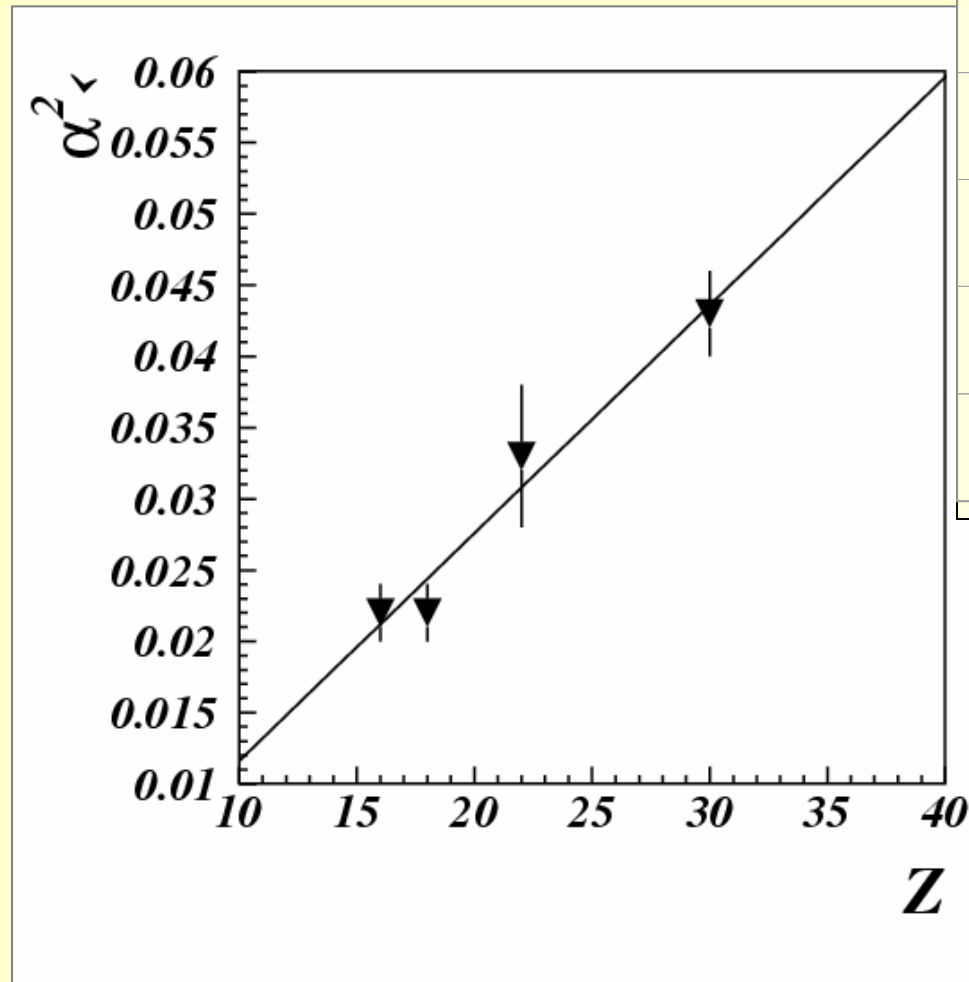
$^{36}\text{Ar} + ^{25}\text{Mg}$

$^{36}\text{Ar} + ^{24}\text{Mg}$

E_γ (MeV)

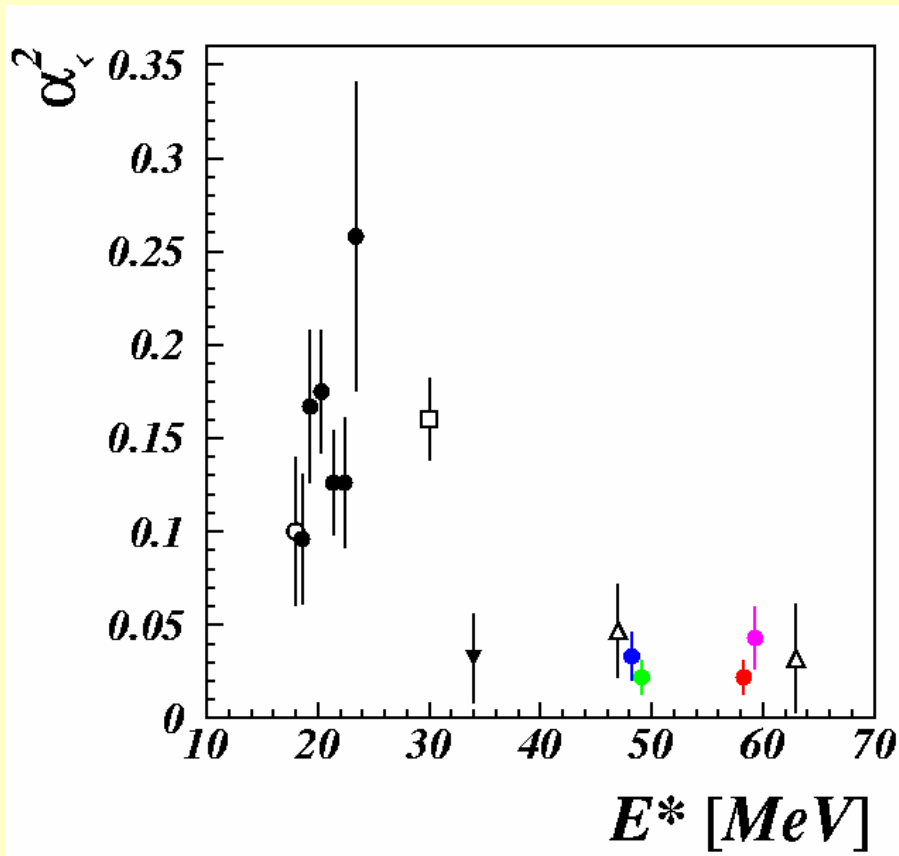
Zależność zmieszania izospinowego poziomów jądrowych od liczby atomowej Z jądra

JĄDRO	$\alpha^2_{<}$
^{32}S	0.022 ± 0.002
^{36}Ar	0.022 ± 0.002
^{44}Ti	0.033 ± 0.005
^{60}Zn	0.043 ± 0.003

Badanie symetrii izospinowej w jądrach lekkich

Zależność zmieszania izospinowego poziomów jądrowych od energii wzbudzenia jądra

Zmieszanie izospinowe maleje ze wzrostem E^*

M.N. Harakeh et al., Phys. Lett. **176**, 297 (1986)

J.A. Behr et al., Phys. Rev. Lett. **70**, 3201 (1993)